

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra obecné zootechniky a etologie

Etika chovu ovcí v zájmových chovech

Bakalářská práce

Autor práce: Nikola Benedeková

Vedoucí práce: doc. Ing. Lukáš Jebavý, CSc.

© 2013 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Etika chovu ovcí v zájmových chovech" jsem vypracoval(a) samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor(ka) uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne

Poděkování

Rád(a) bych touto cestou poděkoval(a) panu doc. Ing. Lukáši Jebavému, CSc. za jeho pomoc, vstřícnost, odborný dozor a ochotu při zpracování mé bakalářské práce.

Etika chovu ovcí v zájmových chovech

Ethics of pet sheep breeding

Souhrn

Tato bakalářská práce se zabývá etikou, zaměřenou na chov zvířat a zacházení s nimi a jejím současným chápáním. Obecně je etika filosofickou disciplínou a zkoumá otázky dobra a zla. Abychom mohli konat ve prospěch toho, co je pro ovce dobré musíme na tyto otázky znát odpověď. Proto se práce zabývá biologií a etologií ovce, kterou je zapotřebí znát, abychom vůbec zjistili, jaké by měl chov mít podmínky, aby se slučovali s přirozeným chováním ovcí a jejich predispozicemi a požadavky k životu. Dále se práce zabývá právním hlediskem (jakožto nejzákladnějším a nejužším minimem etiky), technikou chovu (obecnou a v experimentu, který se řadí mezi zájmové chovy) a biosecuritou.

Praktická část je založena na popisu vlastních zkušeností s chovem ovcí. Popisované zkušenosti jsou získány z hobby chovu průměrně dvaceti ovcí. Praktická část se zabývá manipulací s ovce, jejich behaviorálním a mezidruhovým chováním a otázkou zpestření jejich běžného chodu dne (environmental enrichment).

Klíčová slova: ovce, chov, etika, welfare, manipulace, etologie, biosecurita, technologie chovu.

Summary

This bachelor thesis focuses on and deals with the ethic of animal husbandry and treatment as well as its current understanding. Generally, ethics is a philosophical discipline and explores questions of good and evil. To be able to act for the benefit of what is good for sheep we have to know answers to these questions. Therefore, the thesis deals with the biology and ethology of sheep, which is necessary to know if we ever are to find out what conditions are necessary for sheep farming, what is compatible with natural behavior of sheep and their predispositions and requirements for living. The bachelor thesis also deals with legal aspects (as well as with the narrowest and most basic ethics), breeding technology (general and experimental, which counts among pet breeding) and biosecurity.

The practical part is based on the description of my own experience with sheep breeding. The described experiences are obtained from hobby breeding an average of twenty sheeps. The practical part deals with the handling of sheep, their behavioral and cross-species behavior and the question of diversification of their normal daily operation (environmental enrichment).

Keywords: Sheep, breeding, ethics, welfare, handling, ethology, biosecurity, breeding technology.

Obsah

1	Úvod.....	7
2	Cíl práce.....	9
3	Metodika	9
4	Přehled literatury	10
4.1	Biologie a etologie ovce.....	10
4.1.1	Odpočinek a spánek.....	11
4.1.2	Chodivost ovčí.....	11
4.1.3	Volba a délka příjmu krmiva	12
4.1.4	Přežvykování	12
4.1.5	Napájení.....	12
4.1.6	Pastva.....	12
4.1.7	Komfortní chování.....	13
4.1.8	Hra	13
4.1.9	Sexuální chování.....	14
4.1.10	Mateřské chování.....	14
4.2	Etika a právní hledisko chovu ovčí	15
4.2.1	Pět základních svobod	16
4.2.2	Chápání zvířete v právním systému.....	17
4.2.3	Etika ochrany zvířat	18
4.2.4	Některé zákony a vyhlášky související s ochranou zvířat	21
4.3	Technologie chovu ovčí	23
4.3.1	Požadavky na ustájení.....	23
4.3.2	Vnitřní ustájení	24
4.3.3	Technologie chovu ovčí v letním období	26
4.4	Ovce v experimentálním prostředí.....	27
4.4.1	Výhody poskytnutí nejlepší péče pro pokusná zvířata	27

4.4.2	Technologie chovu v experimentu.....	28
4.4.3	Bezpečnost a ochrana pracovníků v laboratoři.....	32
4.5	Biosecurita.....	33
4.6	Plemena – suffolk, koburgská, rénská a romanovská ovce	35
5	Praktická část	36
5.1	Manipulace s ovcei	36
5.2	Behaviorální chování.....	38
	Zařazení nového jedince do stáda.....	38
	Skupinkování v rámci stáda.....	38
	Osobitost jednotlivců	39
	Chování ovcí vůči sobě navzájem	40
	Naučení návyku jehňaty.....	41
5.3	Mezidruhové chování	41
	Soužití ovcí a koz.....	41
	Soužití ovcí a prasete	42
	Soužití ovcí a psa	42
	Soužití ovcí a slepic	43
	Soužití ovcí a perliček.....	44
5.4	Environmental enrichment.....	44
6	Závěr.....	47
7	Seznam literatury	48
8	Seznam příloh	50
9	Přílohy	53

1 Úvod

V posledních letech bylo zpracováno několik publikací zabývajících se etikou chovu zvířat i etikou obecnou a tím, jak by se mělo se zvířaty zacházet. Tímto tématem se zabývají filosofové i jiní autoři. Dobrá je alespoň skutečnost, že se touto myšlenkou, že zvíře je také živá cítící bytost, vůbec někdo zabývá. Ale měla by se také rozšířit mezi všeobecné vnímání a veřejnou společnost a hlavně mezi chovatele ovcí i ostatních zvířat.

Ovce je unikátní a zajímavý tvor. Přestože je řazena mezi stádová zvířata, každá z nich je originálem a osobností a jak by se mohlo zdát, hloupá rozhodně není. Umí vnímat utrpení, bolest, hlad, stres i jiné strasti, které můžeme cítit i my lidé. To, že se moc neprojevuje navenek, neznamená, že neumí vnímat. To jenom lidské oko je „slepé“ a neumí to rozpoznat. Tím, že je ovce od přírody bázlivé zvíře, je ještě o to horší, když se s nimi nebude zacházet s respektem a nebude se hledět na jejich fyziologické i psychické požadavky, které jim byly dány. Například i držení ovce samostatně bez společníka svého druhu je podle mého též neetické a nemorální. Natož ještě horší zacházení – například držet je bez krmiva a vody, nezajistit jim veterinární péči, zacházet s nimi tak, aby cítili bolest, držet je v nedostačujícím prostoru nebo způsobovat jim zbytečný stres.

Samozřejmě, že existuje „nutné zlo“, kdy musíme ovce vystavit stresu, ale to co jim daná situace přinese má větší váhu než stres, který jim byl způsoben. Např. stříhání a péče o paznehty, stříhání vlny, očkování a mnoho dalších.

Podle mého by si člověk měl vždy před pořízením jakéhokoli zvířete zjistit jeho biologii a etologii. Jak dlouho se dožívá, jakou potřebuje dané zvíře technologii chovu, jaké má požadavky a predispozice k životu a zdali se podmínky konkrétního chovu slučují s jejich přirozeným chováním. Pak by chovatel měl zjistit, jestli má na konkrétní chov prostředky, ať již finanční, časové, dostatečné prostory, nebo jakékoli jiné a tím by se předešlo velkému počtu případů utrpení zvířat. To je dle mého nejčastější chybou, které se chovatelé dopouští. Pořídí si zvíře a pak už je pozdě. Poté vznikají jedinci nezařaditelní, nechtění a těžko umístitelní. To vše platí i pro ovce.

Konkrétně u nich je dle mých zkušeností nejčastější chovatelskou chybou, že si lidé pořídí dvě nebo tři ovce na vypásání zahrádky. Ovce sežerou drahé keře, stromky a okrasné květiny a ihned jsou nechtěné. Poté je zavírají do malých prostorů nebo se jich zbavují. Ovce poté trpí stresem buď z nedostatku prostoru nebo neustálého převozu. Další častou chybou je chov jednotlivců samostatně nebo v malých kotcích, kde nemají dostatek podnětů. Další nepředvídatelnou a neúmyslnou chybou je, že chovatel navykne v raném věku jehně až příliš

na člověka. Tento jedinec má v dospělosti lepší vztah k lidem než k vlastnímu druhu a zbytek stáda ho nechce přijmout.

Poté si také musí chovatel zjistit právní hledisko chovu. Člověk sice může ovce chovat i bez této znalosti a chov přizpůsobit svým zkušenostem a svému nejlepšímu svědomí. Jsou tu ovšem i takové předpisy, které s etikou a dobrými podmínkami chovu nesouvisí. Dobrým příkladem takového předpisu je zákon o evidenci hospodářských zvířat. Myslím si, že kdyby nedocházelo k označování zvířat, jistě by to nebylo neetické a nemorální, ale zákon si to žádá. Proto by si každý chovatel měl zjistit, co vše je nutné zajistit v chovu z právní stránky.

Důležité je také umět vše aplikovat v praxi. Chovatel může mít důkladně nastudováno, jak by měl chov vypadat v ideálních podmínkách, ale v praxi to nemusí být tak snadno uskutečnitelné. Chovatel by měl v rámci svých zkušeností posoudit, ke kterým potížím dochází nejčastěji a věnovat jim větší pozornost. Vypozorovat normální chování ovcí v reálu, aby v případě možných potíží byl schopen je rozpoznat a včas řešit. Příkladem může být zdravotní stav zvířat. Chovatel může mít nastudovány možné nákazy ovcí po teoretické stránce, ale poté je důležité i rozpoznat, že není něco v pořádku. V praxi by mělo docházet k časté kontrole oplocení. Ovce se o pletivo mohou opírat nebo drbat a tím může dojít k jeho porušení. Pak dochází ke stavu, kdy se nějaký jedinec zaběhne a nemůže se dostat ke zbytku stáda. Nebo se jehně s bahnicí rozdělí a nemohou se přes pletivo dostat zpět k sobě. Tato situace je pro ovce velmi znepokojující. Ovce je bázlivé a společenské zvíře, proto může jednat ve zmatku a panice. Za každou cenu se snaží dostat zpět ke stádu a může se při tom vážně poranit.

Etikou a welfare zvířat se v posledních letech začíná zabývat čím dál více lidí. Názoru, že zvíře je zde jen proto, aby z něho byl užitek pro člověka, dle mého postupně ubývá. Je ale tempo úbytku tohoto zastaralého náhledu dostatečně rychlé? Mělo by se dostat do všeobecného mínění, že nejenom psi a domácí mazlíčci si zaslouží dobrou péči, ale i taková zvířata, jako jsou ovce? Je tedy důležité zabývat se otázkou etiky chovu ovcí?

2 Cíl práce

Cílem práce je vypořádání základních poznatků, pravidel a povinností pro zajištění dobré péče v chovu ovcí. Zjistit, ke kterým chybám a nedostatkům dochází v praxi nejčastěji a najít způsob, jak se jim vyvarovat, anebo je napravit. Pokusit se o vypořádání různých vzorců chování ovcí, vnitrodruhové vztahy ve skupině, osobitost jednotlivců ve stádě, druhy chování při zařazení nového neznámého jedince (jak chování nového jedince, tak i chování ostatních stávajících členů vůči němu) a druhy chování dvou dospělých beranů v jednom stádě. Popřípadě pozorovat mezidruhové interakce a vztahy (ovce x pes, prase, koza, člověk).

3 Metodika

Práce je vypracována na základě poznatků z dostupné literatury a vlastního pozorování formou literární rešerše, doplněné použitím vlastních vypořádaných poznatků.

4 Přehled literatury

4.1 Biologie a etologie ovce

Etologie je věda zabývající se jednáním zvířat. Podstatou, aby mohlo být chování zvířat správně pochopeno, je popis všech rozpoznatelných projevů. Ovce projevují průměrný rozvoj psychických vlastností, jako je rozlišovací a orientační paměť a obrana vůči nepříteli. Když ovce vniknou na místo, kde nejsou vítány a zažijí zde určitou zkušenost (vyhánění), nikdy se na toto místo nevracejí a dají přednost místu, které usoudí za dobré ke klidné pastvě. Ovce si vybírá nejprve nejlepší pastvu nebo krmivo, které je jí předkládáno a až poté se vrací k horším zbylým krmivům sestupně dle jejich kvality. Toto je dobrým příkladem, že ovce umí účelně spojovat představy a má dobrou paměť. V tomto ohledu jsou více učenliví samci.

Ovce je velice adaptabilní zvíře a umí se velmi dobře přizpůsobit podmínkám chovu - manipulaci ze strany člověka, oplocení i metodě ustájení a výstavbě budov. Ovce, které prožily rozmanitější způsob chovu a více rozdílných podmínek, se umí o to lépe přizpůsobit místu novému, umí se rychleji zorientovat v novém prostoru a najít tu nejlepší stravu a pastvu.

Ovce si velmi dobře zvykají i na ostatní druhy zvířat. Ochotně přijímají psy, krávy, koně, seskupují se i s prasaty a kozami. S krůtami se i společně pasou. Vždy ale dají přednost ovci před jiným druhem. Přizpůsobení ovcí na jiný druh zvířete ovšem potřebuje nějaké období navyknutí si. To bylo prokázáno pokusem, který měl zjistit, jak se budou chránit před dravci. Bylo složeno seskupení koz, krav a ovcí. Když toto seskupení nemělo čas si na sebe navyknout, nebylo sourodé a do deseti dní byly ovce i kozy mrtvé. Pokud ale před tímto pokusem měly dva týdny návykového období, byla skupina soudržná a krom slabého kusu nebyly žádné ztráty.

Pokud se chová jehně od raného věku individuálně, silně si na člověka přivykne, všude ho doprovází a přijde i na přivolání.

Pokud se chovají ovce ve stádě, projevují své postoje hlavně dle celého stáda. Mnohdy popírají své individuální postoje k nebezpečí a ochraně a jednají dle celku. U ovcí je obranou zejména útek. Když některá z ovcí nebo skupinky začnou utíkat, pro ostatní to představuje signál možného nebezpečí. Mezi prvními utíkají nejplašší jedinci. Podle vyznačujících se projevů jsou ovce stádové, skupinové a individuálně založené. Pokud jsou ovce zvyklé na individuální chov, těžko si zvykají na stádo. Při posuzování přizpůsobivosti ovcí z individuálního chovu do skupinového bylo diagnostikováno, že 18 % z těchto ovcí si tento

způsob chovu neosvojilo vůbec. Stádo, složené z jednotlivců navyklých na samostatný chov, se při vyhánění na pastvu rozprchlo na všechny strany a nebylo je možné sjednotit ani za pomoci výborně cvičených psů. Stádový instinkt si lépe vytváří samci (Hrouz et al., 2012). Většina druhů domácích zvířat žije skupinově a pokud mají možnost, aktivně se sdružují k sobě navzájem. Skupinově žijící zvířata na sobě silně ulpívají a těžko si zvykají na izolované životní podmínky (Broom and Fraser, 2007).

4.1.1 Odpočinek a spánek

Spaní reprezentuje dosud do jisté úrovně nejzáhadnější oblast v chování zvířat. Má běžné znaky instinktivního jednání. Spánek má své uplatnění v denním režimu, při motivačním chování (podnícené potřebou, pudem, přáním, vnitřním vyladěním, chutí nebo zájmem) a při apetenčním chování - chování orientované k vyhledávání a získání určitého cíle; toto chování je stimulováno např. potřebou (spánek), nebo vnitřním vyladěním (únava). Dřívější pojetí spánku přikládala význam na uzdravení celého těla. Toho ale lze dosáhnout i prostým klidovým stavem v neaktivní části dne. V současnosti získává význam tzv. imobilizace, která se popisuje jako delší nehybnost těla v souvislosti se sníženou odpovědí na stimuly z venkovního prostředí. Ve spolehlivé skrýši dává zvířatům tento stav možnost vyhnout se na nějaký čas predátorům. Denní zvířata odpočívají v noční části dne a noční tvorové odpočívají za bílého dne. Tato doba klidu obstará i podstatné šetření energie. Přežvýkavci spí 5 – 7 hodin denně. Současný výzkum dokazuje, že úspora energie není jediným úkolem spánku. Jeho podstatnou funkcí je také ustálení paměti, kdy si mozek promítá čerstvě získané myšlenky, události a nově osvojené umy. Chování zvířat před a během spánku je velmi zajímavé. Kopytníci spí vleže na břicho a nohy mají složené pod tělem. Povedlo se objevit, že mláďata savců dokáží během spánku vysávat mléko. Dospělí přežvýkavci dokáží přežvykovat i když lehce spí se zavřenýma očima (Veselovský, 2005).

Ležící ovce má většinou nohy složené po sobě. Při ulehání vystrčí přední nohu dle boku, na který převládá tíhu těla. To samé platí i při vstávání. Hlubokému spánku věnují ovce poměrně krátký čas. Doba hlubokého spánku je delší u mladších jedinců (Hrouz et al., 2012).

4.1.2 Chodivost ovcí

Jelikož je ovce pastevní zvíře, je tato vlastnost velice významná. Nejvíce záleží na plemeni, věku, hmotnosti zvířete a kvalitě pastvy. Ovce jalové, přiměřeně syté a menšího vzrůstu jsou většinou pohyblivější a chodivější. Ovce, které jsou již od mládí zvyklé ujít dlouhé vzdálenosti, jsou také dobře chodivé. Na chudých pastvinách ovce musí zdolávat

daleko delší trasy, než na kvalitních porostech. Nejdelší trasy ovce ujdou při volné, nekontrolované pastvě (Hrouz et al., 2012).

4.1.3 Volba a délka příjmu krmiva

Ovce jsou velmi vnímavé a citlivé na změnu krmné dávky. Nová krmiva se jim musejí podávat postupně a přechodně, v opačném případě mohou krmivo odmítat a nepozřou ho. Na kvalitu siláže nejsou tolik vnímavé jako hovězí dobytek a velmi rády ji přijímají. Na pastvě mohou dávat větší přednost spíše druhu, na který jsou zvyklé, než druhu, který je kvalitnější. Přirozené je pro ovce začít s pastvou v brzkých ranních hodinách. Nejvyšší pastevní aktivita bývá ve večerních hodinách a to především v letním období a v horkých dnech. Na dobu pastvy má vliv i počasí. Před bouří se ovce pasou rychleji než při příznivých podmínkách. Pokud jsou ovce na pastvinách neomezeně, pasou se v teplých dnech i přes mírný déšť. Přímé sluneční záření ovce moc dobře nepřijímají ani po ostříhání, proto se za velmi teplého a jasného počasí pasou pouze po krátkou dobu (Hrouz et al., 2012).

4.1.4 Přežvykování

Přežvykování probíhá zejména v noci. Ovce začínají přežvykovat asi hodinu po skončení pastvy. Sousto ovce přežvykují necelou minutu. Když ovce sousto spolknou, další vyvrhnou asi za deset sekund (Hrouz et al., 2012).

4.1.5 Napájení

Ovce přijímají vodu sáním tak, že pysky po stranách stlačí k sobě. Vodu po nasátí ihned polykají. Na příjem vody má vliv především druh krmiva, teplota, roční období a vlhkost vzduchu. Tekoucí vodu ovce přijímají lépe než stojatou. Na pastvinách pijí ovce jedenkrát denně v jarním období a třikrát v letním období. Pokud jsou ovce ustájené, kde mají vodu k dispozici neomezeně, pijí až šestkrát za den (Hrouz et al., 2012).

4.1.6 Pastva

Ovce patří mezi pastevní, stádová zvířata. Na pastvinách se stádo rozdělí do několika menších skupin. V rámci těchto malých skupin se snaží ovce držet při sobě. Pokud se pasou ve vysokém porostu, po chvíli chůze vždy zdvihají hlavu a hlídají si ostatní členy. Za mlhy a při špatné viditelnosti komunikují alespoň hlasově. Pokud se na pastvině ovce odloučí od ostatních, propadá panice, zoufale bečí, pobíhá a snaží se probít ke stádu i v případě oplocení.

Ovce je výrazně společenským tvorem a na stres vyvolaný samotou je obzvláště citlivá (Hrouz et al., 2012).

4.1.7 Komfortní chování

Komfortní chování je častá očista povrchu těla počítaje v to otřepávání, protahování, zívání a škrabání. Pro přežití zvířat má důležitou roli. Zvíře se stará o povrch těla a zachovává ho v nejlepší kondici a bez znečištění. Poté má obrannou funkci a chrání živočicha před nepříznivými vlivy prostředí a podporuje schopnost odolávat jim. Nejvíce má obranná funkce vliv pouze v případě, že se zvíře stará o svůj povrch těla důsledně několikrát denně a věnuje tomu dostatečnou pozornost. Komfortní chování proto není významné pouze na ochranu proti změnám počasí (střídání teploty, srážky), ale také kvůli jiným nepříznivým podmínkám prostředí. Chrání je například také vůči ektoparazitům.

Komfortní chování se rozděluje na několik druhů. Prvním typem je čištění končetinami. Druhým typem je očista pomocí nějakého substrátu (voda, bahno, zemina, prach). Do této druhé kategorie se řadí i slunění. Třetím typem komfortního chování je očista jiného jedince.

Postup očisty povrchu těla je stálý a typický pro každý druh zvířete. Očista zpravidla začíná od hlavy a až poté se savec zabývá očistou dalších částí těla. Významnou péči věnují zvířata genitáliím, řitnímu otvoru i ocasu. Zpravidla se zvíře po očistě všech částí těla znovu navrácí k očistě hlavy. Péče o povrch těla nejčastěji nastává těsně po odpočinku, spánku a po době klidu. Mezi komfortní chování se řadí i škrabání (nohami nebo o předměty). Mezi komfortní chování také patří bahenní koupele, které jsou důležité pro mnoho druhů přežvýkavců. Nános bahna na jejich těle je chrání před hmyzem a částečně se zbavuje přísátých parazitů. Poté se škrábou o různé předměty a tím jim opadá zaschlá vrstva bahna a to i se starou srstí. Koupele hrají významnou roli při termoregulaci (Veselovský, 2005).

Nejčastějším projevem komfortního chování u ovcí je škrabání na hlavě, krku a bocích o hrubé předměty. O některé části těla, na které dosáhnou pečují pomocí pysků nebo si je koušou. Přední části těla si drbají pomocí zadních nohou (Hrouz et al., 2012).

4.1.8 Hra

Hry jehňat se rozlišují na bojové, sexuální a honící. Beránci jsou v tomto ohledu daleko čilejší než jehničky. Dospělí jedinci si s mláďaty nehrají, ani s vlastními (Hrouz et al., 2012).

4.1.9 Sexuální chování

Říje ovcí úzce souvisí se světelným režimem a délkou světelného dne. Říje je vyvolána úbytkem bílého dne. Říje u ovcí probíhá bez významných vnějších příznaků. Před samotným pářením probíhají přípravné projevy chování (reflex skoku, objímání). Beran se postaví vedle po boku říjící ovce, vyplazí jazyk, třese s ním a dělá mumlavé hrtanové zvuky. Ovce sklání hlavu a otáčí se na berana. Doba před prvním naskočením trvá většinou několik hodin (Hrouz et al., 2012).

Flémování

Na dně nosní dutiny se u některých savců vyvinul Jakobsonův (vomeronazální) orgán a někteří savci mají podobný orgán na patře. Toto ústrojí se specializuje na feromony vylučované vyměšovacími kožními žlázami. Turovití prověřují pach moče, trusu a hlavně feromonů a stanoví, zdali je samice v říji. Mírně rozevřou tlamu, ohrnou horní pysk a umožní pach dostat se až do tohoto orgánu (Obrázek 1) (Veselovský 2005).

4.1.10 Mateřské chování

Po narození pomůže matka jehněti zbavit se blan a poté ho olizuje. Při olizování vydává matka zvuky, aby ji dle nich jehně později poznalo. Po dobu dvou dnů poznávají bahnice svá jehňata spolehlivě pomocí čichu. Poté se navzájem zlepšuje identifikace akustická a optická. Bahnice a mládě se spolehlivě umí rozpoznávat dle bečení až po několika dnech. Na bečení bahnice by mělo mládě reagovat okamžitě a ihned k ní běžet. Matka by poté měla umožnit jehněti sání. Po porodu je zde možnost podat jehněti doplňkový zdroj mleziva. Je zde ale riziko narušení vztahu mezi bahnicí a mládětem (Hrouz et al., 2012).

4.2 Etika a právní hledisko chovu ovcí

Zásadní podmínkou dobrého chovu je respekt k životním požadavkům chovaných zvířat a dle toho přizpůsobit i takové životní prostředí, které splňuje podmínky pro získání dobré životní pohody. Chovaná zvířata a prostředí na sebe vzájemně působí různorodým způsobem. Výsledek může mít dopad na zdraví a užitkovost zvířat. Proto je dodržování ochrany a péče o životní pohodu zvířat nezbytnou součástí chovu. Požadavky na tvorbu vhodného prostředí jsou sestavovány z fyziologického, technického a ekonomického hlediska (Šoch et al, 2010).

Termín pohoda zvířat reprezentuje vyrovnaný stav, kdy má zvíře předpoklady k tomu, aby se dokázalo vlastními silami přirozeně vypořádat s vlivy životního prostředí tak, aby si zachovalo zdraví, životaschopnost a nestrádalo při tom. Pod ochranu péče o welfare je zahrnuta ochrana hospodářských zvířat, volně žijících zvířat, pokusných zvířat, zvířat v zájmových chovech před jejich týráním a utrpením. Péče o welfare představuje vytváření optimálních podmínek především ohledně zacházení se zvířaty (z hlediska ošetřování, výživy, napájení, využívání, přepravy, léčby, prevence a boje s nákazami, usmrcování, hygieny prostředí, šlechtění a plemenitby) (Dousek, 2010).

Jakýkoliv průzkum etiky chovu a welfare zvířat musí vzejít z předpokladu, že kvalita života většiny ostatních bytostí, které mají vědomí a žijí s námi na Zemi, je většinou obrazem toho, jakým způsobem a na jakém místě jim dovolíme žít a co jim umožníme vykonávat. Naše jednání vůči zvířatům není tvořeno skutečným rozsahem vědomí zvířat a jak schopny jsou vnímat, ale tím jak je zařadíme dle jejich vnější hodnoty. Vnější hodnota vyjadřuje jejich užitek nebo škodlivost vůči lidem. Kvalita existence, neboli vnitřní hodnota, kteréhokoliv zvířete nepředstavuje naše určení jeho vnější hodnoty, ale to, jaké je jeho vědomí. Proto bychom měli uznávat všechny žijící tvory, které mají vědomí a nevážit si pouze těch, které jsou nám sympatická nebo k užitku. O zvířata, která máme v péči, a o jejich vnitřní hodnotu bychom měli pečovat a bránit ji. Kondice welfare zvířat je důsledkem toho, jak na něj působí podněty a zdali je schopno na tento podnět úspěšně reagovat. Podnět může přicházet z vnějšího prostředí (strach z dravce) nebo z vnitřního prostředí (hladovění) (Webster, 2009). Vlastnost cítit utrpení si žádá určitou míru vědomí. To, že zvíře umí vnímat utrpení, souvisí i s dalšími psychickými schopnostmi (schopnost učení, pamatování si, cítění bolesti či strachu). Schopnosti lidského myšlení a vnímání vznikly, protože byly nutné k dalšímu vývoji, který byl podstatou přežití druhu. Schopnost vědomí, jakožto součást evoluční strategie, se

nevyvinula pouze u lidí. Spousty druhů zvířat dostatečně vykazují známky vnímání a myšlení, ze kterých lze určit, že mají schopnost pociťovat (radost, utrpení) (Šonková, 2006).

4.2.1 Pět základních svobod

Tyto svobody identifikují součásti, které stanovují dobrou kondici welfare, ale z pohledu vnímání zvířat. Zdali se zvíře skutečně cítí příjemně. Pět svobod určuje, jak by měl chov vypadat a jaké prostředky by se měly využívat pro snahu dosažení tohoto ideálu.

Svoboda od hladu a žízně nám říká, že bychom měli zajistit neustálý přístup k pitné vodě a podávat zvířatům takové krmivo, které zajistí úplné zdraví a dobrou tělesnou kondici zvířat.

Svoboda od nepohodlí nakazuje zajistit zvířatům náležité prostředí, kde budou mít možnost úkrytu a pohodlný a klidný prostor určený k oddechu.

Dle svobody od bolesti, zranění a nemoci bychom měli dodržovat preventivní opatření nebo včasné onemocnění diagnostikovat a vhodně léčit.

Podle svobody od strachu a úzkosti bychom měli obstarat takové prostředí a chovat se ke zvířatům náležitě tak, aby nedocházelo k psychickému strádání.

Dle svobody projevovat přirozené chování bychom měli opatřit uspokojivý prostor a odpovídající prostředí a nedržet zvířata bez society svého druhu..

Kvalitní chov zvířat neznamena, že bychom měli stres zcela eliminovat, pouze bychom měli předejít utrpení. Utrpení není stres samotný, ale pouze neschopnost se s ním vyrovnat. K tomu dochází, pokud je stres příliš vytrvalý, intenzivní, komplikovaný nebo zvířeti není umožněna reakce, která by stres utišila (Webster, 2009). Utrpení může nastat také u zvířete, na které sice nepůsobí žádný vnější stres, ale nemá dostatek možností, jak zlepšovat podmínky své existence. Pokud je zvíře po příliš dlouhou dobu vystaveno původcům stresu, může to být příčinou abnormálních projevů chování, jako je stereotypie a velké změny nálad (Šonková 2006). Pokud tedy na zvíře působí silný podnět, se kterým se neumí vyrovnat a správně na něj reagovat, projeví nevhodné chování. Typickým příkladem tohoto chování je panika. Pokud jsou ovce naháněny dobře vycvičeným psem, jejich reakce je adekvátní a bez náznaku stresu. Pokud jsou ale rušeny neovladatelným psem, může to vyvolat paniku a mohou se zranit o oplocení, pletivo nebo jiné předměty. Ovšem toto nevhodné chování nedokazuje, že by byly hloupé (Webster, 2009).

Argument přirozenosti

Argument přirozenosti je zásadní pro několik postojů k zajištění prostředí, které zkvalitňuje welfare zvířat. Chovatel má povinnost zajistit „opatření“, která by zlepšovala podmínky chovu. Ale to, jak se zvíře momentálně cítí a na čem mu záleží, je „výsledek“. Pokud posuzujeme argument přirozenosti dle tohoto výsledku a nikoli dle opatření, má při zkoumání welfare zvířat velkou hodnotu. Zvíře může dosáhnout uspokojení i v nepřirozeném prostředí, musí ale mít možnost projevit své přirozené projevy, aby mohla být úroveň jeho welfare dobrá. Pasoucí se přežvýkavec na louce může představovat přirozené chování. Pastvina je prostředí, kde přežvýkavec může naprosto projevit své přirozené chování. Může se zde napást, odpočívat, přežvykovat a být v societě svého druhu a dle svého momentálního rozpoložení. Cílem zlepšování welfare je zajistit zvířatům prostředí, které mu umožní projevit se přirozeně, ale toto lze zajistit i v relativně malém prostoru a přesto to stačí. Příkladem může být přístřešek, který je vystlán slámou a má venkovní výběh. Je to zcela rozdílné prostředí od louky a přesto může vyhovovat. Pokud je ale zvíře zavřeno do tak malého prostoru, že se skoro ani neotočí, tudíž nemá možnost přirozených projevů, je jejich welfare silně poškozeno a jediné co mohou dělat pro zlepšení své životní pohody je spaní a příjem krmiva (Webster, 2009).

4.2.2 Chápání zvířete v právním systému

Dle nynější teoretického uspořádání souboru právních norem České republiky nemají zvířata oddělené právní zařazení. Proto jsou pokládány pro potřeby právních poměrů při jejich manipulaci za věci. To plyne především z občanského zákoníku, ve kterém je věc definována jako vše, co je odlišné od osoby a je určené k potřebě lidí. Vztahuje se to k úpravě vlastnických poměrů a zodpovědnosti za vzniklou újmu nebo poškození. Naštěstí i tento zákoník uznává, že se nejedná o obvyklé věci, že jde o žijící bytosti, které si žádají specifické jednání a manipulaci. To dalo zrod celé škály právních norem a zákonů k ochraně zvířat, především zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů, jehož preambule říká: „Zvířata jsou stejně jako člověk živými tvory, schopnými na různém stupni pociťovat bolest a utrpení, a zasluhují si proto pozornost, péči a ochranu ze strany člověka.“ Vždy na to musí být brán zřetel při zacházení se zvířaty a uplatňování práv týkajících se zvířat.

Nyní se v Česku upravuje nový občanský zákoník, který by měl vystřídat stále platný, již zastaralý občanský zákoník z roku 1964 (za tu dobu mnohokrát novelizovaný). V projektu nového občanského zákoníku se již ukazuje nový náhled na zvířata. V předešlém znění

z června 2007 se v § 423 návrhu tohoto zákoníku říká: „Živé zvíře není věc. Ustanovení o věcech se na zvíře použijí přiměřeně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze živého tvora, ani ustanovením zvláštních zákonů vydaných k ochraně zvířat.“ Je ovšem třeba, aby nový občanský zákoník ještě vyřešil majetnické vztahy vůči zvířatům a kdo a jakým způsobem za ně bude zodpovídat. Směrnice, vztahující se k věcem, je na zvířata sice aplikovatelná, ale má omezení. Směrnice vztahující se k věcem, která se neshodují s povahou žijící bytosti, nesmí být aplikované na zvířata. Také obecné směrnice o věcech, které se neshodují se speciálními zákony, nesmí být aplikované na zvířata (Prchalová, 2009).

Současná společnost všeobecně zastává názor, že využívání zvířat pro lidské účely je přijatelné za předpokladu, že je toto využití zvířat humánní a oprávněné. Již víme, že zvířata mají schopnost trpět. Je tedy důležité, jak se s nimi zachází. Navíc využíváme zvířata pro naše potřeby, tudíž k nim máme etickou povinnost zajistit jim takovou péči, aby úroveň welfare byla přijatelná (Mellor, 2009).

Tři obecné otázky vyjadřující stav welfare zvířat:

Je zvíře šťastné nebo trpí bolestí a jinými negativními emocemi?

Je zvíře v pořádku po stránce zdravotní a produkční?

Je zvíře schopno projevovat své obvyklé chování a žít přirozený život? (Keeling et al, 2011)

4.2.3 Etika ochrany zvířat

Obecně je etika odvětvím filosofie, které se zabývá studiem morálky a morálního konání člověka. Následně otázky hodnotí a klasifikuje z hlediska pojetí dobra a zla. V tomto vědním oboru docházelo postupně k vývinu a ke vzniku subkategorií, mezi kterými vznikly i environmentální etika a etika ochrany zvířat.

Dnes je etika manipulace se zvířaty vytvořená obecně na úvaze, že bychom s nimi měli zacházet taktně, šetrně a s citem, respektovat jejich přirozené chování, nároky a požadavky. Ale i přesto, že civilizace došla k tomuto uvědomění si, je protikladem, že nikdy dříve se zvířata (hlavně hospodářská) nechovala v tak masivním množství, strojově a bez respektu a úcty k nim jako dnes. Dochází ke střetu zájmů, kde na jedné straně je ekonomika a na druhé etika. Etika bohužel z tohoto střetu většinou nevychází jako vítěz. Hledí se na co nejvyšší zisk a produktivitu chovu, a na co nejmenší finance, které se do zvířete vkládají. To se ovšem neshoduje s kvalitou života a welfare zvířat. Žijeme v konzumním světě s velkým akcentem na spotřebu. Mnohem častěji dochází k vývoji materiálnímu nežli k duchovnímu.

Hlavním problémem je, i v souvislosti s ochranou zvířat, odsun mravního významu na pozadí, když dojde ke střetu s ekonomickými požadavky.

Doposud se ve společnosti udržuje nadřazený náhled na posuzování zvířat a je stále brán velký zřetel na užitek pro člověka bez ohledu na to, zdali to prospívá zvířeti a jeho potřebám. Kvůli tomuto nadřazenému náhledu byl zákon na ochranu zvířat proti týrání, jakožto důležitý prostředek k hájení zájmu zvířat, přijat v naší zemi o čtyřicet let později nežli ve vyspělých státech. I přesto, že postupujeme jen velmi pomalu, dochází přeci jen k pozvolným nápravám – přijímají se juristické předpisy určující meze, které se nesmějí porušit při manipulaci a zužitkovávání zvířat. Některé z nich se posunují kladným směrem. Tím, že Česká republika vstoupila do Evropské unie, která je ve světovém porovnání velmi pokroková, jsou u nás, jakožto ve členském státu, schvalovány právní nařízení, která jsou určena k ochraně zvířat, jež můžeme posuzovat převážně pozitivně – např. směrnice ES o podmínkách transportu zvířat. EU také přijala Amsterodamskou smlouvu, jejíž součástí je protokol o ochraně zvířat, který shledává zvířata coby tvory, které jsou schopny percepce.

Ve svém nacionálním zákonodárství některé státy respektují v jistém rozsahu práva zvířat. Co se týče tohoto hlediska, je nejprogresivnější (možná na celém světě) zákon Švýcarska z roku 2009, který nechápe zvířata jako majetek, ale jako živé tvory. Tento kodex se důkladně zaobírá chráněním hospodářských a domácích zvířat před jejich separací a afektovanými životními podmínkami. V tomto zákonu je kupříkladu dán zákaz držení v izolaci zvířata, která přirozeně žijí ve skupinách.

Globálně má důležitou úlohu Mezinárodní deklarace o welfare zvířat z roku 2003. Ve světě jsou rozličné organizace a nestátní instituce, které podporují zvířata a hájí jejich práva. Organizaci PETA, krom jiného, podává informace o produktech zhotovených bez tyranie dopouštěné na zvířatech. Spektrum podobných institucí je značně rozsáhlé a to co se týče příslušníků, účelů i využívaných prostředků. Patří sem organizace od asociace na ochranu koček po instituty požadující vysvobození zvířat na experimenty. Ve sféře ochrany zvířat v Česku má vliv spousta neziskových nestátních struktur (Nadace na ochranu zvířat, Společnost pro zvířata – z.o. ČSOP, Liga na ochranu zvířat ČR, SOS zvířatům, Děti Země, Svoboda zvířat, aj.) V této sféře v mezích Evropské unie je to především Eurogroup for animals.

Chránění zvířat, úcta k jejich bytí a empatie do jejich základních požadavků - toto všechno překonalo dlouhou cestu spolu se zvětšující se společností, humánní myšlení se zvolna transformuje. Což ovšem neznamená, že by byla současná situace postačující a přijatelná. Řešením, jak podpořit a zdokonalit odvětví ochrany zvířat, je očividně v první řadě

vzdělávání ve školních ústavech, doma se svými dětmi i ve veřejné societě. Vlivem nestátních institucí ve veřejném sektoru mířit k osvětě na ochranu zvířat. Apelovat na lidi a jejich schopnost empatie do ostatních živých stvoření a na taktnost a soucit vůči nim. Velmi významné je i působení vládních složek i nezávislých institucí, které by měly vytvářet ustavičnou a svědomitou práci a dohlížet na dodržování právních nařízení a směrnic vyhlášených k ochraně zvířat. Někdy bývá potíží, že není uspokojivě dohlíženo na dodržování zákonů týkajících se ochrany zvířat. Dalším problémem je, že porušení těchto zákonů je i v těch nejzávažnějších kauzách zlehčováno a sankce bývají velice nízké i navzdory tomu, že právní normy a kodexy dovolují trest tvrdší.

Dle Toma Regana je primárním problémem v současné společnosti veškerý náš postoj ke zvířatům, které pokládáme pouze za naše zdroje, které tu pro nás jsou, aby produkovala maso, poskytovala materiál pro náš výzkum, sloužila jako prostředek pro sport nebo získání peněz a jiné využití. Když uznáme toto stanovisko za své, to ostatní je očekávané a žalostné. Jestliže jsou zvířata pouze našimi zdroji - kdo o ně pečuje, zajímá se o jejich samotu, utrpení a úmrtí? Drobná zlepšení ve formě větších klecí, většího množství podestýlky a jiných nedostačuje. Společnost musí své smýšlení přetvořit předtím než přetvoří své zvyklosti. Je třeba, aby lidé, hlavně pracující ve veřejných funkcích, přijali tuto změnu a byli s ní identifikováni, poté se teprve mohou sepisovat a přijímat nové zákony. Taková změna v názoru na zvířata a na taktnost k nim není jednoduchý proces. Aby tuto myšlenku přijalo za svou velká část populace, je nezbytná činnost v politice, v médiích a klást na ni důraz při výchově. Podporovat to musí i filozofie.

Koncepce Toma Regana bádá o právech zvířat a jejich morálním postavení. Zmiňuje některé vžitě a využívané aspekty, které se týkají práv zvířat a hledá etické odůvodnění.

Nepřímá povinnost je aspekt velice častý. Dle tohoto hlediska nemá osoba závazek přímo vůči zvířeti, ale k jeho majiteli. Tudíž, když způsobí zvířeti nějakou újmu, nehledí se na to zvíře, ale na rekompensaci vůči jeho majiteli. Tento pohled ale zapomíná na velmi důležitý fakt, že zvíře není prostým předmětem, ale také pociťuje bolest a může mít pocity strachu. Prohlašovat, že jen bolest člověka je rozhodující a nebrat zřetel na bolest jiných cítících tvorů, je nemorální.

Regan se také zmiňuje o aspektu, který se zakládá na existenci určité sociální úmluvy o ochraně svých práv, kde se lidé domluví na zásadách a práva mají jen ti, kteří tuto smlouvu přijmou. Zvířata nemohou tuto úmluvu signovat, a proto nemají práva? Je tu ale filosofická protichůdnost, že děti a slabomyslní také tuto úmluvu nesignují a i navzdory tomu se na práva o jejich ochraně hledí. Toto hledisko se nazývá kontraktarianismus. Samozřejmě, že existují

zvířata, která jsou milována a jsou předmětem něžných emocí. Ale jsou tu i taká, kterým se emoce nedostávají. Jsou to například zvířata z velkochovů, nebo zvířata z experimentů. Ačkoliv je utrpení těchto zvířat skutečné, nebere se jako morální prohřešek, nikdo se o ně nezajímá. Tudíž se nejedná pouze o to, zda je na zvířeti páchána krutost, ale jde hlavně o shovívavost lidí („podepsaní“ ve společenské úmluvě), která zvířata a jaký počet si zaslouží mít práva na ochranu a v jakém rozsahu.

Mezi nejrozumnější a nejpřijatelnější etické teorie patří aspekt práva. Protože interpretuje zrod našich recipročních závazků a oprávnění (vznik morálky lidí), převyšuje veškeré jiné teorie. Zvířata sice nemohou psát a předčítat, neumí počítat, zhotovit komodu nebo připravit jídlo. Ale to nedovedou ani mnozí lidé, a navzdory tomu se jim také nepopírá jejich důležitost. Nespočívá to v odlišnostech, nýbrž v příbuznostech. Nejdůležitější příbuzností je, že jsme žijící bytosti, které mají svou existenci, bytosti mající vědomí a své nároky významné pro život, třebaže jsou pro jiné přínosné nebo ne. Kvůli jejich skutečné důležitosti je nutné na ně nahlížet jako na žijící bytosti (Prchalová, 2009).

4.2.4 Některé zákony a vyhlášky související s ochranou zvířat

V České republice jsou právní předpisy související s ochranou zvířat ve dvou kategoriích. První skupina vymezuje, co vše je dle zákona považováno za týrání, zakazuje tuto činnost a uděluje postihy za týrání zvířat. Druhá kategorie chrání zvířata tím, že určuje podmínky, za jakých mohou být chována a jak bychom měli se zvířaty zacházet. Patří sem i zákony vztahující se k ochraně zdraví, výživě a plemenitbě (Šonková, 2006).

Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání. Tento zákon chrání zvířata před týráním, újmou na jejich zdraví a bezdůvodným usmrcením včetně nedbalosti. Zákon definuje, jaké konání je považováno za týrání, definuje povolené důvody a způsoby usmrcování a ochranu zvířat při přepravě. Stanovuje, za jakým podmínek mohou být chována hospodářská zvířata, zvířata v zájmových chovech a pokusná zvířata. Definuje přestupky a trestné činy v oblasti ochrany zvířat a stanoví orgány, které zodpovídají za dodržování tohoto zákona a jejich míru působnosti (Šonková, 2006). Důležitá je především jeho část, která říká, že zvíře je živá bytost, která je schopná v různé míře cítit bolest a utrpení. Proto si právem zaslouží naší péči, pozornost a ochranu před tyraní, poškozením jejich zdraví a před usmrcením bez důvodu (Prchalová, 2010).

Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči, který určuje nároky veterinární péče na chov a zdraví zvířat a na jejich produkty. Dále reguluje práva a povinnosti fyzických i právnických osob. Říká, jakou mají působnost a pravomoci státní orgány působící v odvětví veterinární péče. Upravuje některé veterinární činnosti a způsob jejich výkonu (Šonková, 2006).

Vyhláška č. 193/2004 Sb., o ochraně zvířat při přepravě upravuje předpoklady pro odbornou přepravu a získání dokladu o odborné kvalifikaci dopravce, který převáží zvířata. Také stanovuje postup při řízení registrace dopravců, kteří přepravují zvířata a podrobné nároky na nakládací zařízení, spotřebu vody a prostor při přepravě. Dále stanovuje podmínky pro konkrétní druhy přepravy, jako je silniční, železniční, lodní a letecká (Šonková, 2006). S touto vyhláškou souvisí nařízení Rady ES č. 1/2005 o ochraně zvířat během přepravy a souvisejících činnostech (Prchalová, 2010).

Vyhláška č. 208/2004 Sb., o minimálních standardech pro ochranu hospodářských zvířat stanovuje podmínky chovu a prostředí pro zvířata dle konkrétního druhu. Vyhláška upravuje jejich ochranu a pohodu dle minimálních norem, které se musí dodržovat a zohledňovat, o který druh se jedná (Šonková, 2006).

Vyhláška č. 382/2004 Sb., o ochraně hospodářských zvířat při porážení, utrácení nebo jiném usmrcování upravuje odbornou kompetenci lidí, kteří porázejí zvířata na jatkách. Také stanovuje způsob patřičný k vykládce, přehánění, ustájení, fixaci, omračování, vykrvování, porážky, utrácení a jinému usmrcování hospodářských zvířat (Šonková, 2006).

Nařízení vlády č. 27/2008 Sb., určuje formu organizace práce a říká, jaké má zaměstnavatel povinnosti, které musí dodržovat při práci se zvířaty. Předpis určí, co vše musí zaměstnavatel zaopatřit v rámci bezpečnosti práce s jednotlivými druhy zvířat. Tímto zákonem jsou udány rizikové situace vzhledem k práci se zvířaty (Šonková, 2006).

Značení ovcí

Dle nařízení Rady ES č. 200/2004 musí být označeny všechny věkové kategorie ovcí individuálními ušními známkami. Všechna narozená mláďata musí být do týdne od porodu označena dvěma úředně schválenými známkami. Dle zákona č. 154/2000 Sb., o šlechtění, plemenitbě a evidenci hospodářských zvířat si chovatel podává žádost o zaslání známek, ve které musí uvést číslo hospodářství. Známky se objednávají u ČMSCH, a. s., pracoviště Hradištko (Štolc et al, 2007).

4.3 Technologie chovu ovcí

4.3.1 Požadavky na ustájení

Tím, že Česká republika v roce 2004 vstoupila do Evropské Unie, platí zde vyhláška o minimálních standardech pro hospodářská zvířata (č. 208/2004 Sb.) z téhož roku. Z této vyhlášky se na chov ovcí vztahují následujících **10 pravidel**:

- Jesle a jiná zařízení na seno, koryta na krmení a jiné doplňky stravy musí mít takové parametry a být uspořádány tak, aby nedošlo k jakémukoli úrazu a zranění a to hlavně očí. Jejich montáž musí být taková, aby zde nehrozilo nebezpečí pádu jeslí či svazků sena a nedošlo tak ke zranění ovcí.

- Napájecí systém by měl být umístěn tak, aby se minimalizovala šance znečištění močí nebo trusem. Měl by být vyřešen tak, aby nedocházelo k zamrznutí či vylití vody. Chovatel je musí zachovávat v čistém stavu a kontrola musí probíhat minimálně jednou denně. Pokud je počasí v extrémních výkyvech, musí se napáječky kontrolovat častěji.

- Ošetřovatel musí zaměřit mimořádnou pozornost na údržbu pomůcek, které slouží ke značení ovcí, střížím vlny a vpravení očkovacích a protiparazitárních látek. Ústí aplikátorů léčiv musí mít takovou velikost, aby odpovídala věku, plemeni a velikosti léčených ovcí.

- V případě, že ošetřovatel má nedostačující zkušenosti a vědomosti v některých oblastech chovu (manipulace s ovci, dojení, stříž ovcí, stříhání a péče o paznehty, pomáhání ovcím u porodu) nebo si neví rady se zákroky, které mu doporučil veterinární lékař, má povinnost obstarat odbornou pomoc.

- Samostatně je možné chovat jedince pouze jen ve výjimečných případech.

- Dospělým jedincům (především těm, kteří jsou chováni na produkci vlny) se zajistí stříhání vlny minimálně jednou ročně. Stříhací nástroj musí být pravidelně očištěn a vydesinfikován tak, aby byl způsobilý vykonávat svou funkci. Provedení strojku musí odpovídat věku a velikosti stříhaných ovcí. Při manipulaci během stříhání musí ošetřovatel zacházet s ovci obezřetně a takovým způsobem, aby předcházel zbytečnému poranění zvířat. Pokud dojde při střížích k jakémukoliv zranění, musí být ihned ošetřeno.

- Pokud je počasí takové, že by mohlo mít negativní dopad na čerstvě ostříhané ovce a poškodit jejich zdraví a kondici, musí se nechat ovce zavřené v ustájovacích prostorách.

- Stav paznehtů musí ošetřovatel věnovat mimořádnou péči. Aby nedocházelo k roznášení infekcí a hniloby paznehtů, musí se jako preventivní opatření zajistit úprava paznehtů v pravidelných obdobích. Na louky a pozemky, kde hrozí nebezpečí nakažení se jakoukoli nemocí paznehtů, nesmí mít ovce přístup. Průchody do stavení a výběhů musí být kontrolovány a udržovány ve stavu, kdy nemůže dojít k poranění ovcí nebo jejich vlny.
- Oplocení musí být dobře postaveno, následně kontrolováno a udržováno v kvalitním stavu, aby nedošlo k útěku a nebezpečí zranění zvířat. Pokud se jako ohrazení používá pletivo, je nutné ho často kontrolovat a zachovávat ho napjaté, aby se do něj nemohly ovce zachytit. K ohrazení prostorů, kde se ovce bahní, nesmí být použito pletivo. Optimální je spojení trvalých a mobilních oplocení. Při používání elektrických ohradníků se musí dbát na to, aby elektrický impuls, který vyvolávají, způsobil pouze momentální rozrušení zvířete. Psi je možno využívat k hlídání ovcí jenom v případě, že jsou k tomuto účelu speciálně vychováni a ve formě postupného zvykání si na sebe (Horák et al., 2004).

4.3.2 Vnitřní ustájení

Stáj musí být účelná, lehká a vzdušná. Manuální účast při krmení a likvidaci podestýlky by měla být minimalizována. Nízké teploty a mráz ovce snášejí dobře, ovšem jsou velmi náchylné na průvan a vysokou vlhkost. Pro nejlepší kvalitu welfare by se mělo hledět na etologickou stránku zvířat a dodržovat požadavky na chovatelské podmínky se záměrem minimalizovat nepříznivé zatížení organismu prostředím. Splnit se také musí technologické požadavky, jako je zabezpečení náležité úrovně výživy, napájení, bezpečné ohrazení pastviny a splnění pravidel prevence proti nemocem (Horák et al., 2012).

Vybavení stáje

K internímu vybavení stáje náleží zařízení pro krmení zvířat (jesle, žlaby, nádoby na sůl), systém napájení, stříhání, údržbu paznehtů aj. (Horák et al., 2004).

Krmení ovcí

Množství krmných pozic se musí shodovat s množstvím ustájených ovcí. Objemná krmiva se podávají ovcím z jeslí. Jesle se rozmisťují 2,5–3 m od sebe, tak zůstává zvířatům volná průchozí chodba. Jesle mohou být jednostranné (rozmisťují se na zeď), oboustranné nebo jesle kruhové, využívané hlavně při krmení balíkovým senem nebo senáží.

Jehňatům se též předkládá jádro, které se poskytuje z krmítek v příkrmišti nebo ve školkách. Aby nedocházelo ke znečištění krmítek tím, že si do něj jehňata lehají, močí a

kálí, mělo by být v horní části vybaveno tyčí. Sůl ve formě lizu se zavěšuje v koších 60 cm nad podestýlku. Jesle a ostatní krmná zařízení se s rostoucí vrstvou podestýlky průběžně zvedají (Horák et al., 2004).

Napájení

Čistá a pitná voda je ovčím předkládána neomezeně. K napájení ovcí se využívá napájecích žlabů, vědra, vaničky i napáječky. Napájecí zařízení a přívod vody musí být vyrobeny z materiálů, které nemohou ovce zničit (Horák et al., 2004).

Brodidlo

Toto vybavení je určeno k předcházení a k léčbě přenosného hnutí paznehtů. Bývá ve formě žlabu ze dřeva, které je široké 0,5–0,6 m a hluboké 15 cm. Je podstatné, že dno nesmí prosakovat a musí být neprostupné. Brodidlo by se mělo zařídit takovým způsobem, aby v něm ovce po nějakou dobu musely setrvat. Pro ošetřování paznehtů je také vhodná fixační kolébka, která slouží i při veterinárních zákrocích. Pro stříhání vlny jsou vhodnější stříhací lavice (Horák et al., 2004).

Ustájovací plocha

Vyhláška č. 464/2009 Sb. udává, jaké požadavky na ustájovací plochu musí být splněny. Již zmíněná vyhláška 208/2004 Sb. udává minimální normy pro ochranu hospodářských zvířat. Plocha ustájení by neměla být menší než následující normy. Pro bahnici popř. jehně 0,15 m², pro pleménka ve skupinovém ustájení 0,2 m², pro pleménka při individuálním ustájení 0,30 m² (Horák et al., 2012).

Mikroklima stáje

Především v zimním období plní stáj svou funkci uspokojivě pouze tehdy, když jsou splněny minimální standardy vztahující se k vnitřnímu klimatu stáje. Nízké teploty ovce snášejí celkem dobře, ale na průvan a vysokou vlhkost jsou přecitlivělé a choulostivé. Z tohoto hlediska jsou problémová především období porodů a odchovu mláďat. Dřevěné stavby jsou vzhledem k mikroklimatickým podmínkám nejvhodnější. Dle subjektivních pocitů ošetřovatelů (především pocit chladna) by se nemělo vyhodnocovat, zdali je mikroklima pro ovce příznivé (Horák et al., 2012).

Adekvátní podmínky mikroklimatu pro ovce

Teplota vzduchu by se měla pohybovat mezi 8-10 °C. V období porodů je optimum o něco vyšší (10-14 °C). Minimální hodnota teploty by neměla překročit 5 °C pro dospělé jedince a 8 °C pro mláďata. Relativní vlhkost vzduchu by se měla pohybovat mezi 60-80 %, při odchovu mláďat maximálně 75 %. Koncentrace CO₂ by neměla překročit 0,35 %, H₂S 0,001 a NH₃ 0,0025 %. Proudění vzduchu je v zimním období optimální 0,25 m/s. Snížení teploty během větrání je povoleno o 5°C (Horák et al., 2012). Větrání se dělí na přirozené a nucené. Přirozené větrání se může provádět pomocí oken a dveří (Vejčík, 2007). Pouhým otevíráním oken a vrat nedochází k potřebnému vyvětrání. V našich podmínkách je nejvíce vyhovující výtažníkový systém (Horák et al, 2012). Systém pomocí výtažníku se řadí také mezi přirozené způsoby větrání. Výparníky musí být minimálně 60 cm nad hřebenem střechy a musí být dokonale izolovány (Vejčík, 2007). Hřebenové větrání se osvědčilo i v praxi (Horák et al., 2012). Nucené větrání nesmí postrádat automatické řízení, jinak by docházelo ke vzniku průvanu a ke snížení teploty pod minimální hranici konkrétní kategorie (Vejčík, 2007).

4.3.3 Technologie chovu ovcí v letním období

Ovce je charakteristické pastevní zvíře. Chov ovcí může být v letním období o mnohem více ziskový při pastevním chovu, než při ustájení. Kromě investic na krmení se také snižují náklady na obsluhu. Další výhodou je, že se účelně využijí různé pastevní porosty. Přijatelná výška porostu je 3-5 cm. Ovce má rozečkaný horní pysk a dolní řezáky jí dovolí spásat porost vysoký i 2-3 cm. Spásá i kvalitou chudší porosty a spásá je daleko níže u země než hovězí dobytek. Z 600 druhů rostlin ovce přijímají 570, ve srovnání hovězí dobytek přijímá 82 druhů a koně pouhých 56. Ovce věnují denně přežvykování 6,5-8 hodin. Podstatné je zajistit ovcím dostatek čisté vody. Ovce denně vypije 5-7 litrů. Pro deset ovcí s jehňaty je zapotřebí obstarat 1-1,5 ha pastviny, aby jim poskytla dostatečnou obživu. Pokud se na pastvině nacházejí zamokřená místa či močály, musí se oplotit tak, aby se k tomuto místu nemohly ovce dostat. Takováto místa jsou většinou živným médiem pro různé parazity a původce nemocí (Štolc et al, 2007).

Příprava ovcí na pastvu

Období pastvy představuje pro ovce větší fyzickou i psychickou zátěž. Ovce musí překonávat dlouhé vzdálenosti a proto musí být ve výborné formě. Před pastevním obdobím se musí ovce popř. i ovčáctí psi odčervit (jako prevence proti zamoření pastvin cizopasníky). Ovcím se také připravují koupele v dezinfekčních roztocích, jako ochrana proti prašivině.

Před obdobím pastvy se také ošetřují a stříhají paznehty, neostříhané a přerostlé paznehty komplikují pohyb a chůzi po pastvině. Na zelené krmění si ovce musí navyknout postupně. Dva týdny před úplným vypuštěním na pastvinu se ovce předkrmují slámou a poté se na 1-3 hodiny pouštějí napást. Postupně se tento interval prodlužuje (Štolc et al, 2007).

Přístřešky pro nestájový odchov

Přístřešky jsou vzdušné, lehké a nezateplené stavení. Nejčastěji používaným materiálem k výstavbě přístřešků je dřevo. Dřevěné jsou i nosné konstrukce i opláštění. Konstrukce mohou být i ocelové nebo se dřevem kombinované. Ovšem dřevo, se kterým jsou ovce v kontaktu, nesmí být impregnováno. V dobře krytých přístřešcích se musí hlídat koncentrace a hromadění plynů (CO₂, NH₃, H₂S). Nejzaručenější způsob větrání je přirozený výtažníkový systém (Anon., 2005).

4.4 Ovce v experimentálním prostředí

Malí přežvýkavci jsou ve výzkumu využívány již mnoho let. Na rozdíl od druhů jako je kočka, pes nebo primát, se jejich využití stále zvyšuje. Statistiky z amerického ministerstva zemědělství ukazují, že v roce 1996 bylo v biomedicínckém výzkumu pro účely výuky a testování použito 72331 kusů ovcí (Allen and Borkowski, 1999).

4.4.1 Výhody poskytnutí nejlepší péče pro pokusná zvířata

Pokud jsou léky testovány na zvířatech, jsou jak ekonomické, tak humánní důvody pro použití několika málo zvířat pochopitelné. Každé pokusné zvíře se liší v reakcích na testované léky, čím více zvířat se použije, tím více bude celkový výsledek testování statisticky reprezentativní. Z toho vyplývá, že jaký počet zvířat potřebujeme ve výsledku testování, stejný počet zvířat musíme použít v experimentu samotném.

Byla použita myšlenka, že pokud jsou zvířata chována v jednotném prostředí, vykazují i zvířata více jednotné reakce (odpovědi). V roce 1950 se zjistilo, že škála odchylek v odpovědích je přímo úměrná s přesnou povahou podmínek prostředí a že lepší podmínky pro zvířecí pohodu (co se týče ustájení, léčby a sociálním uskupení) snižují tuto škálu odchylek. To vedlo k uvědomění si, že stejně jako v lidské psychosomatické medicíně, ovlivňuje stav životního prostředí chování zvířat a bude mít také vliv na jejich fyziologii (Chance and Russell, 1997).

4.4.2 Technologie chovu v experimentu

Využití laboratorních zvířat, včetně malých přežvýkavců jako jsou ovce, je i nadále důležitou součástí biomedicínského výzkumu. Co se týče ustájení a technologie chovu jsou ovce velmi flexibilní zvířata a mohou být chována ve velmi různorodých podmínkách. Ovce se sice mohou přizpůsobit velmi rozmanitým podmínkám ustájení, ale při navrhování a plánování ustájení by mělo být vždy na paměti, že ovce je zvíře společenské a stádové. Proto by měly být ustájené skupinově. A pokud je důvod k individuálnímu chovu ovcí, měla by se jim zajistit možnost vizuálního nebo alespoň sluchového kontaktu s jedinci svého druhu. Jako prostředek k obohacení životního prostředí může sloužit poskytování přísunu přirozeného denního světla. (Allen and Borkowski, 1999)

Sociální potřeby

Stejně jako většina ostatních přežvýkavců jsou ovce sociální a velmi druživá zvířata, která potřebují přítomnost ostatních jedinců stejného druhu, aby zažívala stav pohody. To platí zejména v prostředí laboratoře, kde jsou stresující experimentální manipulace nejlépe vyváženy přítomností známého společníka. Ovce by proto měly být umístěny ve společenském prostředí kdykoli je to možné. Výzkumné práce, které vyžadují individuální ustájení, musí být důkladně prověřovány, aby doba sociální deprivace byla omezena na naprosté minimum. Změny v chování, jako je zvýšení agrese (např. při izolaci od ostatních členů skupiny), neúplné nebo abnormální reprodukční chování, snížené spásání (zájem o krmivo), snížená péče o sebe, snížené protahování se, stereotyp, skřípání zubů, zvýšená vokalizace, zvýšená dechová frekvence, netradiční držení těla, snížená bdělost, apatie nebo anorexie jsou spolehlivými ukazateli nedostatku pohody zvířat.

Ovce jsou nápadně ostražitě a jejich přirozenou reakcí na situace, které jim podněcují strach, je okamžité shromáždění se do stáda a útek. Ovce mají silnou potřebu být ve stádu (houfovat) a toto druhově typické chování si vyžaduje spolu chovat minimálně tři jedince.

Volně rozprostřená zvířata vždy udržují nepřetržitý vizuální kontakt alespoň s jedním dalším členem stáda. To zabezpečuje soudržnost stáda, jeho akutní bdělost a rychlou vnímavost na podněty, které vyvolávají strach. Zvířata ustájená uvnitř by proto měla být vždy umístěna tak, aby se mohla vidět s alespoň jedním dalším jedincem.

Ovce vytvářejí sociálně dominantní hierarchii, která je založena na rozdílech ve věku, pohlaví a případně tělesné hmotnosti a velikosti rohů. Tyto faktory, které určují postavení ve stádě, je třeba brát v úvahu, když se tvoří nová skupina tak, aby nedocházelo k agresivním

konfliktům. Je vhodné sestavit skupinu ze zvířat, která se již navzájem znají a jsou stejného věku a pohlaví.

Dospělí samci mají tendenci vykazovat intenzivní agonistické chování, pokud jsou seskupeny spolu dohromady nebo jsou umístěny v tak malém prostoru, že dochází ke konkurenčním soutěžím o územní nebo k sexuálním soutěžím. A proto je doporučeno ustájit dospělé berany v samostatných kotcích.

Ve volné přírodě tvoří mladí samci (< 2 let) kompatibilní samčí skupiny. A proto mohou být umístěny bez velkého rizika ve skupinách až dvaceti zvířat. Avšak, když byly tyto skupiny denně sledovány, zjistilo se, že dochází k přílišnému a možná i škodlivému sociálně sexuálnímu upevnění, které se stalo v těchto skupinách vážným problémem.

Stejně jako většina ostatních stádových zvířat, ovce nejen že vytváří hierarchii, která je založena na vztahu dominance-podřízenost, ale tato hierarchie je také založena na vůdčím postavení s konkrétním vedoucím jedincem, který zbytek skupiny vede z jednoho místa na druhé, např. z pastviny k napajedlu. V souvislosti s omezením volného pohybu mohou být jednotlivá zvířata snadno naučena, aby vedla ostatní během rutinních manipulací, jako je vážení a veterinární vyšetření. Vhodnější prostředek pro přesun a manipulaci se zvířaty je umožnit jim, aby se mohla jako skupina přesunout od manipulanta do cílového místa. Použití strachových stimulů, jako jsou psi a hluk se nedoporučuje v uzavřených prostorách, kde zvíře nemůže uniknout. Využití dobrovolného pohybu minimalizuje reakce na stres při manipulaci, čímž se zvyšuje spolehlivost shromážděných dat pro výzkum.

Ovce jsou přirozeně bázlivá zvířata. Jakékoliv změny v jejich prostředí je přimějí k tomu, aby měly obavy. Dokonce i změna ve stravě má za následek neochotu zvířat jíst neznámé krmivo. Lidská silueta vyvolává obzvláště silnou strachovou reakci, která může být ovlivněna pouze při trpělivém tréninku, aby si ovce navykly.

Aby ovce mohla být podrobena experimentům, musí být zvyklá a důkladně naučena na všechny nové, tj. strach vyvolávající situace. Na nové podněty, které ovcím mohou způsobovat stres (jako je nová strava, nové ustájení, nové experimentální podmínky, nebo noví pracovníci), si ovce nejlépe zvykají v přítomnosti jednoho nebo několika známých jedinců stejného druhu, kteří jsou již na tento podnět naučeni (Hinch and Lynch, 1997).

Fyzické potřeby

Teplota a vlhkost

Malí přežvýkavci jsou dobře přizpůsobeni k extrémním teplotám, jejich vlna jim poskytuje izolační vrstvu, která je chrání před chladem nebo teplem. Komfortní zóna pro ovce

a kozy je široká, v rozmezí 0-30 ° C. Výjimkou jsou novorozenci a nově střížení dospělci, kteří jsou citliví na chlad, zejména pokud je vlhko nebo pokud nejsou nakrmeni. Ovce jsou obzvláště citlivé během prvního týdnu po stříhání.

Ovce se chladí odpařováním z dýchacího traktu. V důsledku toho je vysoká vlhkost spojená s vysokými teplotami pro zvířata velmi stresující, protože narušuje jejich schopnost regulace tělesné teploty. Pokud teplota v místnosti vzroste nad 30 ° C, může se komfortní zóna termoregulace udržovat při zachování relativní vlhkosti vzduchu pod 60% (Hinch and Lynch, 1997).

Větrání

Pro dospělé ovce má větrání malý význam. Nicméně, novorozená jehňata jsou extrémně citlivá na podchlazení, pokud by pohyb vzduchu překročil 1m/s. Vnitřní ustájení vyžaduje určitý pohyb vzduchu, aby se zajistila nepřítomnost nebo přípustná norma toxických plynů vzniklých při metabolickém zpracování a rozkladu moči a výkalů (Hinch and Lynch, 1997).

Osvětlení

Ovce jsou poměrně bázlivé, když zažívají ostré kontrasty v osvětlení. To má praktické důsledky v souvislosti s manipulací, protože ovce se zdráhají přejít ze světlých do tmavých ploch. Proto se doporučuje rovnoměrné osvětlení.

Ovce jsou sezónní zvířata - s klesající denním světlem zahájí nástup reprodukčního cyklu. Působení přirozeného světelného rytmu je proto důležitý faktor pro vnitřně ustájená zvířata, která jsou zařazena do chovných programů (Hinch and Lynch, 1997).

Podlahová plocha

Volba podestýlky a materiálu podlahy je závislá na věku a fyziologickém stavu zvířat. Doporučuje se patnácticentimetrová vrstva podestýlky. Jako druhově vhodná a pohodlná podestýlka se doporučuje sláma nebo hrubé (aby se zabránilo nabalování na vlnu) piliny smíchané s dřevěnými hoblinami. Zvířetem jsou také dobře přijímány dřevěné roštové podlahy nebo kovové drátěné podlahy. Mezera mezi lamelami by měla být 14-16 mm, kvůli snadnému průchodu výkalů a zároveň zaručují bezpečný podklad pro průchod zvířat. Mřížka oka by měla mít 20 mm, aby poskytla odpovídající podporu pro průchod ovcí. Prostor pod podlahou musí být přístupný kvůli snadnému čištění, nebo by měl být vybaven automatickým splachovacím systémem (Hinch and Lynch, 1997).

Prostor

Kotce jednotlivě ustájených dospělých ovcí (s hmotností do 35 kg) by měla být 2 m dlouhá a 1 m široká, aby bylo zajištěno, že má zvíře dostatek prostoru, aby se mohlo pohodlně otočit a udělat několik kroků v jednom směru.

Při skupinovém ustájení musí být minimální plocha podlahy na jedno zvíře 2m², aby si zvířata mezi sebou mohla vytvořit „sociální“ mezery a tím se minimalizují agonistické konflikty vyplývající z prostorového omezení.

Veškeré oplocení musí být dostatečně vysoké (90 cm pro dospělé ovce), aby přes ně zvířata nemohla přeskóčit (Hinch and Lynch, 1997).

Nutriční potřeby

Obecně je známo, že jsou ovce zdráhavé a nedůvěřivé vůči novým krmivům. A přestože ovce ochutná nové krmivo, které je jí předloženo, raději dá přednost tomu, co je pro ni známo. Proto ovce, kterým bude předloženo nové krmivo, budou jíst pouze v malém množství, dokud nepřekonají svůj strach a uznají krmivo za přijatelné. Pokud bude mít krmivo chuť, kterou má ovce spojenou s negativními důsledky, které již dříve zažila, bude mít zvíře odpor toto krmivo přijímat a může dokonce raději hladovět, než jíst takovéto krmivo.

Ovce mají vnitřní potřebu přežvykovat tráveninu. Celkový obsah vlákniny přijímané v potravě by měl být asi 40%, aby umožnil tuto potřebu. Nedostatek vlákniny může vést ke vzniku behaviorálních poruch, jako je žvýkání plotů a jiných předmětů nebo žvýkání vlny. Mají sklon ke vzniku trávicích problémů následkem acidózy, když jejich strava obsahuje vysoký podíl snadno zkvasitelných sacharidů, jako má např. pšenice nebo ječmen. Potřebují alespoň 10-14 dnů, aby se stihly úplně přizpůsobit na tak vysoce energeticky náročné krmivo jako je obilí.

Krmné žlaby by neměly mít žádné ostré hrany a rohy. Musí být natolik mělké, aby zvířatům umožnily udržovat mezi sebou vizuální kontakt. Prostor u koryta pro dospělá zvířata by měl být 0,3 m, aby umožnil všem zvířatům ze stáda krmít se současně. Tato situace předchází agonistickým rozepřím vyplývajícím ze soutěžení o dobré místo u koryta a o dostupnost krmení. Pitná voda musí být čistá, svěží a bez mědi. Nádoby, ve kterých je voda, by měly být plné a pravidelně čištěny. Čistá voda musí být k dispozici ad libitum (Hinch and Lynch, 1997).

4.4.3 Bezpečnost a ochrana pracovníků v laboratoři

V laboratoři mohou být lidé vystaveni častým rizikům v průběhu své práce. Tato rizika mohou hrozit od zvířat samotných, zařízení, chemikálií, nebo infekčních látek vyskytujících se v laboratoři. Závažnost rizika, kterému jsou pracovníci vystaveni, závisí na povaze rizika samotného a zároveň jaká preventivní opatření jsou v boji proti tomuto riziku použita. Například potenciálně nebezpečná látka může představovat pro pracovníky minimální riziko pouze v případě, že vše probíhá v bezpečnostní kabině a zaměstnanci nosí vhodný bezpečnostní oblek. Odborná způsobilost, školení zaměstnanců a preventivní opatření hrají důležitou roli v kontrole rizik na pracovišti. Hlavní potenciální nebezpečí pro osoby, které manipulují se zvířaty, mohou být alergie, infekce a zranění. Každý pracovník manipulující se zvířaty se během své kariéry setkal alespoň s jedním z těchto rizik.

Úzký kontakt se zvířaty, jejich produkty a srstí je pro pracovníky ve výzkumu nevyhnutelný. 10-44% lidí pracujících se zvířaty trpí alergickými symptomy a u 10% zaměstnanců výzkumu se objevuje profesní astma. Některým pracovníkům může alergie způsobit vážné důsledky ohledně jejich zdraví či budoucí kariéry.

Co se týče infekcí, existuje mnoho známých nebezpečných původců, mikroorganismů a parazitů, které běžně napadají zvířata a které mohou být přenosné na člověka. Mohou to být běžné gastrointestinální infekce, jako je salmonelóza nebo to mohou být vzácné, životu nebezpečné onemocnění, jako je Weilova nemoc (leptospiroza).

Zranění může mít mnoho podob. Každé zvíře může znejistět a zaútočit. To může pro pracovníky znamenat velké nebezpečí. Lidé, kteří manipulují se zvířaty, mohou utrpět řadu zranění z jejich ataků, například kousnutím nebo trknutím. Hospodářská zvířata mohou způsobit i neúmyslné zranění, jako jsou zlomeniny, šlápnutím na nohu, kopnutím, škrábnutím, zmáčknutím. Pracovník se může zranit i při zvedání zvířat nebo zařízení. Zranění mohou mít různé následky od mírného škrábnutí či modřin, až po vážné život ohrožující rány (Wolfensohn and Lloyd, 2003).

4.5 Biosecurita

Čím více cestují lidé i zvířata po celém světě, tím podstatně narůstá šance a nebezpečí nákazy a rozšíření již vyskytlého onemocnění i zavlečení nové cizokrajné nemoci. Proto zaručení biologické bezpečnosti nabývá významu. Z mezinárodního pojetí můžeme biosecuritou rozumět přehled preventivních opatření, která se zaměřují na to, aby nedošlo k rozšíření nákazy mezi jednotlivé státy. V rámci chovu hospodářských zvířat představuje biosecurita plán, jak nejlépe zabránit průniku a zavlečení nějakého agens na hospodářství (externí biosecurita) nebo představuje strategii, jak zabránit následnému šíření (interní biosecurita) s cílem předcházet ohrožení zvířat (Malá a Novák, 2011).

Pravidla zajištění dobrého stavu zdraví v chovu:

- Dodržet uzavřený obrat stáda.
- Když se dodržuje otevřený obrat stáda, nakupovat zvířata označená a pouze z chovů, kde jsme dobře seznámeni s infekční situací.
- Před nákupem zajistit koprologické vyšetření nakupovaných zvířat.
- Zvířata se transportují pouze v aseptických a dekontaminovaných dopravních prostředcích.
- Dodržení izolace nakoupených zvířat od ostatního stáda v trvání minimálně 4 týdnů.
- Karanténa zvířat po expozici či inseminaci a zacházení s těmito zvířaty stejně jako s novými.
- Odčervení, péče, lázeň paznehtů a opakovaná revize zdravotní situace zvířat během doby izolace.
- V chovech s vyšším počtem zvířat uvážit možnost zapojení hygienické smyčky - dekontaminačních zabezpečení pro hosty chovu (zvěrolékaře, střihače, atd.), aseptický oděv popř. obranný oděv, dekontaminace bot.
- Na nepravdivé pomocné činnosti nevyužívat lidi, které jsou ve styku s jinými hospodářskými zvířaty.
- Redukce počtu návštěvníků ke stádu, které nejsou nutné, kvůli předcházení onemocnění zvířat.
- Prostor pro parkování by měl být situován mimo území hospodářství.
- Zamezení vjezdu cizích vozů do území hospodářství.

- Nevyužívat na hospodářství žádné náčiní, zařízení a přístroje z jiných chovů bez předešlé dekontaminace.
- Opakovaný dohled na situaci plotu na pastvinách, jako předcházení styku vlastních zvířat se zvířaty z okolí farmy.
- Zabránění přístupu zvířat na zamočená a hnojená místa pastvy po dobu nejméně 3 týdnů.
- Snížení styku ovcí a jejich krmení s volně žijícími druhy, škůdci a jinými domácími zvířaty na farmě, která mohou být zodpovědná za přenos onemocnění přežvýkavců.
- Opakovaný dohled na zdravotní situaci všech ovcí, v případě objevení klinických symptomů onemocnění nebo zintenzivněného úhynu vyhledat zvěrolékaře.
- Opakovaná rafinace, dekontaminace odhmyzení a deratizace, jako neopomenutelná složka v předcházení chorob (Malá a Novák, 2011).

4.6 Plemena – suffolk, koburgská, rénská a romanovská ovce

Suffolk – je to anglické v současnosti nejrozšířenější masné plemeno (Štolc et al., 2007). Má spíše velký tělesný rámec. Je to černohlavé polojemnovlnné plemeno. Vlnu na trupu má bílou nebo mírně nažloutlou a krátkou (Horák et al., 2012). Černou krycí srst má nejenom na hlavě, ale i na spodních částech končetin od lokte a hleznového kloubu. Uši má dlouhé a částečně svislé (Sambraus, 2006). Plemeno vyniká dobrou zmasilostí. Maso je jemné a hodně libové a netučné (Štolc et al., 2007).

Koburgská ovce – je bezrohé původem německé plemeno. Tělesný rámec má střední až větší. Končetiny a hlavu, včetně uší a temena má pokrytou světlehnědou až červenohnědou krycí srstí. Vlna na těle je nezkadeřená, má zlatou barvu s narůžovělým leskem. Je to nenáročné a odolné plemeno, velmi dobře adaptované k regionálním podmínkám. Ve 12-18 měsících věku jsou zařazovány do reprodukce. Mají dobrou plodnost. Koburgská ovce představuje přechod mezi masnými a selskými ovci (Sambraus, 2006).

Rénská ovce – je bezrohé původem německé plemeno. Tělesný rámec má střední až velký. Má mírně klabonosou hlavu. Hlavu, včetně uší a temena má pokrytou černou krycí srstí. Barva končetin je bílá. Vlna na těle je nezkadeřená a krémová. Dobře adaptabilní plemeno. Snese i nepříznivé a vlhké prostředí v podhůří. Ve 12-18 měsících věku jsou zařazovány do reprodukce. Mají dobrou plodnost. Rénská ovce má velice hodnotné maso, které se chutí částečně podobá zvěřině (Sambraus, 2006).

Romanovská ovce - Plemeno vzniklo v Jaroslavské oblasti Ruska (Sambraus, 2006). Řadí se mezi kožichová krátkosrstá plemena (Štolc et al., 2007). Je to krátkoocasé bezrohé plemeno (Horák et al., 2012). Mají střední tělesný rámec (Štolc et al., 2007). Hlavu mají černou, berani mírně klabonosou, s typickými bílými odznaky, které se mohou nacházet i na končetinách a spodní části ocasu (Horák et al., 2012). Vlnu mohou mít od bílé po černou barvu. Beranům roste na krku hříva, která je hrubá a tmavá. Vyniká dědičně ustálenou vysokou plodností. Ve vrhu bývají 2-4 mláďata (Štolc et al., 2007). Kromě své vysoké plodnosti také vynikají výbornými mateřskými vlastnostmi, raností a mléčností (Horák et al., 2012).

5 Praktická část

Praktická část se zakládá na vlastní zkušenosti s chovem ovcí. Níže popsané situace nejsou žádná obecná pravidla, která se dají aplikovat na chov obecně. Spíše jsou to zajímavosti z vlastního chovu jednoho stáda ovcí. Samozřejmě nelze srovnávat chov ovcí, kde je ve stádě 150 jedinců nebo 20 jedinců. Níže popisované zkušenosti jsou získány za dobu asi dvanácti let chovu. Základním stádem byl jeden beran a 3 ovce. Během následujících let byl udržován počet dospělých jedinců mezi deseti až dvaceti kusy (plus jehňata). Za tuto dobu se ve stádě vystříдалo 5 dospělých beranů. Dospělé ovce pocházejí pouze z původního stáda. Tento chov slouží spíše jako hobby chov. Skládá se z ovcí spíše velkého tělesného rámce a masné užitkovosti (především koburgská ovce, rénská ovce a suffolk; původní dvě samice byli kříženci koburgské ovce a jedna kříženec ovce románské, původní beran byl ovce rénská, nejnovější beran zařazený do stáda je plemeno suffolk).

5.1 Manipulace s ovcemi

Při každé manipulaci s ovcemi bychom měli jednat klidně a s rozvahou a veškeré pomůcky a nástroje mít předem připravené. Nejčastěji se s ovcemi manipuluje při stříhání vlny a paznehtů, při veterinárních zákrocích a očkování a při pomáhání v období porodů. S porody problémy nebývají. Nejčastěji ovce rodí v noci nebo za úsvitu, popřípadě si najdou úkryt, takže chovatel většinou nachází již narozená jehňata. Člověk by vždy měl zachovat klid a vše sledovat pouze z dálky, aby rodičí ovci zbytečně nerušil a pouze v případě, že něco neprobíhá v pořádku, tak zasáhnout. Pro všechny případy je vhodné mít připraveno číslo veterinárního lékaře. Ale za dobu, kdy chováme ovce byla potíž s porodem pouze jednou, kdy ovce měla tři jehňata a po dlouhém a namáhavém porodu byla vyčerpaná a se třetím jehnětem se jí muselo pomoci. Ale podařilo se to i bez pomoci veterinárního lékaře. Častěji nastávají potíže až po porodu, kdy matka nemá mléko nebo se jehně samo nenapije a uhynie. Pro tyto případy je vhodné mít k dispozici zamražené mlezivo a mláděti dát napít z kojenecké lahve. Někdy ale mládě nepřijímá ani tuto variantu. V zimním období se matky s jehňaty první noc po porodu zavírají do samostatných chlívků (Obrázek 2), kam se jim dá k dispozici voda a seno. To proto, aby v nepříznivém počasí jehně neumrzlo. Po porodu se také musí ošetřit mláděti pupeční pahýl. Krev se opatrně vytlačí směrem ven od břicha tak, aby se pupeční pahýl neodtrhl. A poté se řádně vydesinfikuje. Důležité je také zlikvidovat všechna lůžka jako prevence proti chorobám, protože lůžko může být živnou půdou pro bakterie a jiné zdroje nákaz.

Pro účely dalších zákroků nám slouží stará hospodářská budova. Jedna polovina je uzavřená, kde se skladuje seno (Obrázek 3) a druhá část budovy tvoří průchod mezi dvorem a pastvinou. Strana, která směřuje k pastvině, je také uzavřená a jsou zde dveře (Obrázek 4). Strana, která směřuje ke dvoru, je otevřená a je zde klenba, která se v případě manipulace s ovce zahradí (Obrázek 5). Tato druhá polovina slouží jako přípravná, kde se skladují sudy se šrotem, zrním a jiná strava, kromě sena. Také slouží jako manipulační prostor. Jelikož mají toto místo ovce spojené i s pozitivními podněty (v zimním období je zde šrot a obilí a v letním období se s nimi tudíž prochází na níže zmíněné „procházky“), velmi ochotně spolupracují a snadno se do tohoto prostoru zahánějí. Nejprve se ovce zaženou z pastviny na dvůr. Dveře na pastvinu se zavřou a poté se zaženou zpět do tohoto prostoru, který se zahradí. Když máme ovce zavřené v takto malém prostoru snadno se s nimi manipuluje. Docela dobře se ovce zahánějí i za pomoci vůdčí ovce. Pokud vedeme vůdčího jedince, ostatní jdou za ním (Obrázek 6).

Dochází zde ke stříhání vlny a paznehtů, odčervování, popřípadě k jiným veterinárním zákrokům. Ovce se fixují tak, že se jim podrazí nohy a posadí se (Obrázek 7) nebo položí na záda (Obrázek 8). Jelikož má ovce v této pozici ztížené dýchání musí vše proběhnout co nejrychleji. Stříhání vlny a paznehtů probíhá většinou spolu. Před uzavřením ovcí musíme odstranit všechny elementy, které by mohli ovcím vyvolat strach či stres (nepouštět k nim psa, nejlépe ho zavřít, aby je nevyděsil štěkáním, předejít veškerým rušivým nebo hlučným zvukům). V tomto malém prostoru by se ovce mohla snadno zranit. Při stříhání vlny (Obrázek 9) se předem připraví strojek a desinfekce, v případě poranění ovce se ranka ihned ošetří. Když se stříhá vlna v okolí hrdla nebo hleznového kloubu, musí ošetřovatel zvýšit pozornost, protože ovce je nervózní ze zvuku strojku a může sebou škubat. Po puštění ostříhané ovce musíme na ni dávat pozor kvůli chování ostatních, protože dosud neostříhané ovce je očichávají (Obrázek 10), ale některé i trkají. Nesmíme dopustit, aby to překročilo míru, kdy by to mohlo způsobit zranění. Při stříhání paznehtů se předem připraví kleště. Při stříhání paznehtů by se mělo jednat velmi opatrně. Nejlépe se to provádí ve dvou lidech. Jeden drží ovci v posedu nebo lehu na zádech. Ovce je v této poloze velmi nervózní a kope nohama, proto člověk který stříhá paznehty, by měl nohu držet velmi pevně, aby nedošlo ke zranění ovce.

5.2 Behaviorální chování

Zařazení nového jedince do stáda – dospělé ovce v našem stádě pochází pouze z původního stáda, tudíž k tomu v našem případě dochází pouze při výměně stávajícího berana. První čtyři dospělí berani, kteří se ve stádě vystřídali pocházeli také pouze z původního stáda. Až pátý beran pochází ze zcela nepříbuzného stáda. Zařazování nové ovce do stáda jsem zažila pouze dvakrát. Poprvé jsme zařazovali berana, kterého jsme jako tříměsíčního poskytli jinému chovateli, který ale choval stádo složené z menších plemen. Když beran dorostl do velikosti, kdy už byl na ovce těžký, tak se k nám vrátil. Toto zařazení nebylo tak napjaté, protože beran pocházel z tohoto stáda. Ve skupině již beran byl, tudíž bylo stádo stabilní. Berana přijaly ovce do skupiny již v den příchodu. Snažil se zaujmout místo stávajícího berana tím, že do něj trkal, ale byl o polovinu menší a stávající beran měl na ovci abnormálně vyrovnanou a klidnou povahu. A tak to po dvou hodinách vzdal a jiné větší rozbroje již nenastaly. I nadále sice docházelo mezi nimi k menším náznakům agonistického chování, které vyvolával pouze menší z beranů, ale nebyly tak velkého rázu jako první den. Když jsme zařazovali již zmíněného berana z nepříbuzného stáda, byla situace jiná. Ve skupině ovcí týden nebyl žádný dospělý beran, což předtím ještě nezažily a ve stádě byla cítit rivalita a nervozita. Celé stádo se rozdělilo na tři skupiny a většinu času byly rozmístěny na jiné části pastviny. Některé ovce se mírně přetlačovaly boky nebo si navzájem třely čela. Sice nevznikla situace, která by vyvrcholila soubojem nebo trkáním, šlo spíše o mírné známky rivalství. A do této neklidné situace se na pastvinu vypustil nový beran, kterého ovce nikdy předtím neviděly. Beran byl ve stresu z pro něj namáhavé a dlouhé cesty, kterou musel prožít bez společníka svého druhu a najednou byl vyjmut ze všeho pro něj známého (z prostředí, ze stáda, od matky). Když uviděl stádo ovcí, konečně něco povědomého, rozběhl se za nimi. A ovce, když uviděly neznámého berana a k tomu v době, kdy bylo stádo nestabilní (hierarchie – neměly „lídra“, který by je vedl), začaly před ním utíkat. Takto se naháněly dva dny. Poté se situace uklidnila. Stádo ovcí berana přijalo a rivalita a nepokoje ve stádě po jeho příchodu ustaly.

Skupinkování v rámci stáda – jak bylo již zmíněno ovce je stádové zvíře. Je pravda, že se ovce většinou drží spolu v ucelené skupině, alespoň tak, že jsou si navzájem v dohledu. Ale je cítit, že i v rámci celého stáda se těsně u sebe drží ovce, které jsou v podobném rozpoložení. Buď spolu drží mladé (stejně staré) samice, které ještě neměly mláďata.

Nebo spolu „houfujou“ matky s jehňaty (Obrázek 11). V prvních dnech jejich života se s nimi drží stranou od stáda. Asi v týdnu věku mláďat je začínají ke stádu vodit. Přibližně v osmnácti dnech věku začínají mláďata tvořit jakési školky (Obrázek 12). Mláďata se přes den sdružují spolu – v zimním období na zbytkách sena v místech, kde svítí slunce a v letním období pod stromy, které vytváří stín. Matky se zatím pasou a scházejí se spolu asi jednou za hodinu až dvě na kojení. V měsíci věku začínají být mláďata samostatná a stravují se nejen mlékem, ale začínají i s okusem, šrotem, nebo pastvou (Obrázek 13). V tomto období se sdružují do „školek“ čím dál méně.

Pokud jsou ve stádě dva berani, také se většinu času drží spolu (Obrázek 14). Já osobně zažila tuto situaci pouze jedenkrát. Pro ulehčení popsání situace dám beranům jména. Větší z beranů se jmenoval Pišta a druhý menší Zrzoun. Jak již bylo zmíněno Pišta byl již plně dospělý, měl flegmatickou povahu, byl mohutný a o dost větší než Zrzoun, takže mu nikterak nepřekážel a neměl potřebu aktivně projevovat agonistické chování, pouze Zrzounovi neustoupil a odrážel jeho ataky. Kdežto Zrzoun byl starý rok a půl a neustále se držel Pišty a využil každé situace a často projevoval prvky bojového postoje. Nešlo o nějaké bouřlivé souboje. Spíše si navzájem poměřovali velikost tak, že si pokládali hlavu na záda toho druhého (Obrázek 15), třeli si o sebe čela (Obrázek 16) nebo se lehce trkali. Pouze pokud byl Pišta v rychlejším pohybu (běžel, nebo museli spolu projít v úzkém prostoru) docházelo k větším atakům. Rychlý pohyb Zrzouna tak vyburcoval, že se snažil Pištu silně trknout z běhu. Pišta takový útok vždy odrazil. Přinejmenším se Zrzoun snažil Pištu dohnat (Obrázek 17).

Zajímavé je, že spolu často skupinkují ovce, které jsou si v rámci stáda nejpodobnější. Zdali to ale souvisí s mírou příbuznosti nebo je to pouze náhodné, to potvrdit nemohu.

Osobitost jednotlivců – ta je nejvíce cítit v projevech vůči psu, člověku a ostatním ovcím. V projevech k psu jsou ovce buď značně bázlivé, nebo spíše flegmatické a jsou i takové, které ho samy vyhledávají. Musí se ovšem jednat o psa známého. Jsou i takoví jedinci, kteří projevují aktivní známky útoku. Rozdílné je to také v případě, když jsou ovce se psem v uzavřeném a nedostatečně velkém prostoru. To může být spouštěč paniky a může dojít k vážnému poranění ovcí.

Na přítomnost člověka jsou ovce velmi vnímavé. V tomto ohledu je asi nejvíce cítit, že každá ovce má svou jedinečnost a vnímání. Každá ovce snáší přítomnost člověka jiným způsobem. Záleží také na tom, zda je jim konkrétní osoba známá. Je rozdíl, zdali se jedná o zimní nebo o letní období. V letním období jsou ovce na člověku téměř nezávislé, strava se

skládá především z pastvy a přítomnost člověka nemají na denním pořádku, proto jsou vůči němu o něco bážlivější a přímý kontakt snášejí pouze ovce kontaktní, které mají vztah ke člověku vřelý a jdou k němu i v případě, že nemá žádnou „pochoutku“. Na druhé straně v zimním období jsou ovce na člověku zcela závislé. Musejí dostávat seno, popřípadě šrot a vodu, protože ostatní zdroje vody jsou zamrzlé. V tomto období snášejí přímý kontakt i ovce, které jsou vůči člověku velmi bážlivé, ale v tuto dobu jim to nečiní potíže a nikterak svou bážlivost neprojevují, ba naopak.

Chování ovce také hodně ovlivní potrava. Pokud člověk má například usušený chléb, tak ať už je ovce bážlivá či kontaktní, skoro všechny ovce se kolem člověka semknou a tlačí se k němu.

Chování ovcí vůči sobě navzájem – jsou ovce, které se vůči ostatním chovají až drze. Nejčastější situací je, když se snaží získat listí stromu, na které již nedosáhne ze stoje. Buď to vyřeší opřením se o kmen stromu (Obrázek 18) nebo rovnou využije hřbet některé z ovcí a vyskočí si na ní předními končetinami (Obrázek 19).

Některé ovce jsou velmi samostatné. Drží se stáda pouze okrajově, na dohled a nebo také vůbec. Jednu takto extrémně samostatnou ovci máme ve stádě. Jedná se o beránka, který byl po porodu slabý a jeho matka neměla dostatek mléka. Dokojovali jsme ho z kojenecké lahve. Je to „slabý“ jedinec, má špatné zadní nohy a ve věku osmi měsíců je stejně velký jako měsíční jehňata (Obrázek 20). V letním období se pase od stáda dál než ostatní. V zimní období jde na seno pouze pokud je u něj sám nebo s maximálně pár jedinci. A do „bitvy“ o šrot se nezapojuje. Je pravděpodobné, že to souvisí s jeho zdravotním stavem. Zajímavé je, že i když je odkojený na flaštičce a nadále byl nějakou dobu krmen šrotem z ruky, člověka ignoruje a pokud se k němu člověk přiblíží na metr vzdálenosti, raději odchází.

Jiné ovce mají lepší vztah k lidem než k vlastnímu druhu. Většinou jsou to jedinci odkojení na lahvičce. Do původního stáda jsme si pořídili tři samice ovcí a jednoho berana. Jedna ze samic měla abnormálně silný vztah k lidem. Přítomnost člověka si vyžadovala a nehnula se od něj. Původní chovatelka ji odchovala na lahvi. Bohužel takoví jedinci jsou špatně zařaditelní zpět do stáda. Tuto ovci beran ustavičně napadal, v zimním období ji nepouštěl k potravě. Poté trpěla neustálým stresem z častých ataků. Postupně slábla a beran na ni tak silně útočil, až nakonec zahynula. Jelikož jsme byli chovatelé začátečníci, nedalo se tuto situaci odhadnout a nečekali jsme až takto extrémní dopad.

Jiné ovce jsou hravé, živé a musí mít neustálý kontakt s ostatními svého druhu. Toto chování se nejvíce projevuje na mladých, odrostlých mlád'atech. Beránci bývají oproti

jehničkám čilejší. Projevují se různými poskoky a šťoucháním do ostatních a snaží se vyvolat pozornost a aktivitu ostatních. Některé se podobně chovají i v dospělosti. Jsou zvědavé, jakmile jiná ovce projeví o nějaký podnět zájem, tak se ihned přidá. Vždy se drží v těsné blízkosti jiné ovce (Obrázek 21).

Naučení návyku jehňaty – opět se vrátím k situaci dvou beranů ve stádě. Jednoho z narozených beránků jsme ve věku tří měsíců poskytli jinému chovateli. Tento beran se nám vrátil ve věku roka a půl. Ovšem přinesl si takový zlovyk, že pokud dostaly ovce krmivo v nádobách, které nebyly pevně spojené se základem, „kopýtkoval“ a hrabal do té doby než nádobu nepřevrhl a vše nevysypal. Tento zlovyk se v našem stádě do této doby neobjevil, tudíž se ho musel naučit ve stádě, kde strávil předchozí rok. V tomto roce, kdy byli ve stádě dva berani, se narodilo šest jehňat. Jednalo se o zimní období, tudíž beran měl dostatek příležitostí tento trik používat. Tři mláďata se tento zlovyk naučila a ve věku tří měsíců ho plně ovládala. Dospělý beran, který přinesl do stáda tento zlovyk byl zrzavý a druhý tmavý. Zajímavé je, že mláďata, která se tento zlovyk naučila byla také zrzavá a ostatní, která tento zvyk nepřijala byla spíše tmavá. Ovšem další skutečností je, že mláďata se zlovykem byli beránci a mláďata, která si zlovyk neosvojila, byly jehničky. Beránci jsou všeobecně živější a zvědavější. Takže skutečnost, zdali se jednalo o příbuznost potvrdit nemohu.

5.3 Mezidruhové chování

Ovce je velmi lekávé zvíře a snadno propadá skupinové panice. A jakmile jedna ovce projeví neklid, všechny ostatní se k ní přidají. První reakcí na každé nově přichozí zvíře, ať již jiného nebo stejného druhu, je shluknutí jednotlivců k sobě a útěk. Až po pár hodinách či dnech si ovce navyknou, uznají, že jim nehrozí žádné nebezpečí a s novým zvířetem jsou ochotni být v kontaktu.

Soužití ovcí a koz – co se týče agonistického chování, je toto soužití bezproblémové. Nedochází k žádným soubojům ani teritoriálním soutěžím. Koza je ale oproti ovci zvíře temperamentnější a atletičtější. Toto soužití bych popsala větou: „kam jde koza, jde i ovce“. Z vlastních zkušeností mohu popsat situaci, kdy jsme chovali dvě samice koz, patnáct samic ovcí, jednoho berana a několik jehňat. Bohužel stádo ovcí tyto kozy ochotně přijalo mezi sebe, kde měly vedoucí pozice. Oplocením bylo pouze ovčí pletivo, které je pro samotné ovce dostačující, ale pro kozy je snadné jej přeskočit. Samotnou ovci nenapadne toto pletivo pokoušet, ale jakmile viděly za plotem kozu, šly za ní a celé oplocení zničily. Tudíž soužití ovcí a koz spolu je bezproblémové, ale musí být zabezpečeno dobré oplocení.

Soužití ovcí a prasete – (Obrázek 22) - Opět mohu posoudit situaci, kdy v tomto soužití figurovalo jen pár jedinců – asi 15 samic ovcí, 1 beran a 1 samice prasete.

První reakcí stáda ovcí na nově příchozí prase byl útek. A po pár dnech ovce uznaly, že od prasete nehrozí žádné nebezpečí, celé stádo krom jehňat si prase očichalo. Nedošlo k žádnému náznaku útoku. Ovšem prase bylo ve chvíli, kdy bylo seznámeno s ovce tříměsíční sele. Nevím, jak by prase a ovce reagovaly, kdyby se poprvé viděly v dospělém věku prasete.

Po první fázi seznamování je toto soužití, co se týče agonistického chování bezproblémové. Sice ho nepřijmou do stáda jako kozy, ale nijak zvlášť se mu nevyhýbají a neútočí na něj. Potíží ale bylo, že v období, kdy bylo chováno s ovce i prase, nacházely se ve stádě dvě ovce, které měly potíže s nohama. A prase si na ně v noci za chladného počasí lehlo a jejich stav ještě zhoršilo. Tudíž jsme museli pouze na noc prase zavírat do chliva. Také krmení se ovce musí podávat zvlášť, jedná se hlavně o zimní období a o šrot (v letním se ovce pasou). Prase je schopno sežrat veškeré krmivo, které má v dosahu. Problémem je také již zmíněné oplocení, kde ovce pletivo prasete rozhodně neudrží.

Takže závěrem je toto soužití celkem zajímavé, prase je zvíře hravé, temperamentní a živé, tudíž pro ovce je to zajímavý člen „skupiny“. Většinu času si sebe navzájem nevšímají a když ano, tak bezkonfliktně. Co se týče prasete, tak mnohem častěji vyhledávalo spíše společnost psa (Obrázek 23), se kterým si vytvořilo až překvapivě přátelský vztah. Dobrý vztah si také vytvořilo s člověkem a s kočkami, s kterými v noci spávalo.

Soužití ovcí a psa – (Obrázek 24) - tato koexistence tak bezproblémová, co se týče reakce ovcí, již není. Na psa, kterého neznají reagují samozřejmě útekem. Tím více, když pes vykazuje sebemenší známky agonistického chování. Záleží také na velikosti psa. Může dojít i k situaci, kdy ovce se nesnaží pouze o útek, ale aktivně o útok vůči psu. Byla jsem svědkem situace, kdy se pes (plemeno bulteriér) dostal za ohradu a se štěkotem se rozběhl proti ovce. Zprvu začaly utíkat, ale po chvíli se složily do útvaru, kde mladá jehňata byla uprostřed a dospělci se seskupili před ně do jakéhosi půlkruhu a když je pes doběhl, šli proti němu hlavami a u které ovce byl nejbližší, ta ho trkla. To pes zkusil čtyřikrát a se staženým ocasem se vrátil k pánovi.

Také jsem zažila situaci, kdy se pětíměsíční štěně rhodéského ridgebacka, které ovce vidělo poprvé, vyškublo z obojku a s obrovským nasazením začalo ovce nahánět. Velké rozměry běžícího psa uvedly ovce do paniky. Každá běžela na jinou stranu, jehňata se začala

oddělovat od dospělých a pes nebyl odvolatelný. Ovce se natolik splašily, že začaly zkoušet proskočit plot. V tu chvíli psa odvolali a ovce se uklidnily. Z této situace je zřejmé, že ovce jsou velice bázlivá zvířata a snadno propadají panice (Obrázek 25), proto se s nimi musí jednat obezřetně a především při soužití ovce a psa.

Situací jinou je, když pes neproказuje žádné známky agonistického jednání a ovce jej znají. Takového psa ovce snášejí velmi dobře. Záleží také na povaze konkrétních ovcí. V projevech vůči psu je velmi dobře znatelné, že každá ovce má svou osobitou povahu i v případech, že vyrůstaly ve stejných podmínkách a v kontaktu se stejným psem jsou pravidelně již od útlého věku. Některé kontaktnější ovce jej i sami vyhledávají, jiné nervóznější povahy na něj občas dupají. Je zde mírný rozdíl, pokud je období, kdy mají ovce mláďata. Bázlivé ovce se jej snaží od jehňat zahnat silným dupáním a náznaky trkání. Flegmatické ovce jsou ostražitě a snaží se jej odradit občasným dupáním. A ovce, které mají vztah se psem přátelský, jej nechají jít i do přímého kontaktu s jehňaty (líže je a očuchává) a neprojevují žádné známky nervozity (Obrázek 26).

I když ovce psa znají nebo s ním mají dokonce přátelský vztah, nesnesou od něj štěkot, prudké pohyby, ani rychlý běh. Pokud pes zaštěká, ovce se shluknou a utečou i přesto, že není štěkot mířený na ně. Stejně tak se zachovají, když v jejich blízkosti pes udělá rychlý pohyb – např. když je mu hozen míček, nebo se sám něčeho lekne a uskočí. V uzavřeném prostoru jsou ze psa nervózní, bázlivé, dupou na něj a jsou vůči němu ostražitě i v případech, že jsou na něj zvyklé.

Viděla jsem i situaci, kdy beran dokonce zaútočil na psa sám od sebe. Kdy byl psovi házen míček asi 5 metrů od místa, kde stál beran a pes ze hry zaštěkal opačným směrem od berana. V tu chvíli se beran rozeběhl na psa a začal ho nahánět a snažil se ho trknout.

Co se týče soužití ovce a psa je nejdůležitější, jaký pes se k ovcím pustí. Měl by být na ovce zvyklý a nevykazovat vůči nim žádné známky agresivity. Rozhodně by se k nim neměl dostat pes vůči nim útočný a nebezpečný. Vystavujeme tím ovce naprosto zbytečnému stresu a může to skončit vážným zraněním. V tomto soužití má tedy větší váhu to, jak se zachová pes vůči ovcím, které podle toho reagují.

Soužití ovcí a slepic – (Obrázek 27) - první reakcí ovcí na nově přichozí slepice byl také útěk. Slepice opouští svůj kurník jen na 10–15 m, tudíž se jim ovce mohou bez obtíží vyhýbat. Asi po dvou dnech si je ovce sami přišly očuchat (Obrázek 28). Slepice neprojevují vůči ovcím žádný zvláštní druh chování.

Jediným problémem tohoto mezidruhového soužití je, že když ovce chodí mezi slepicemi, nedávají pozor kam šlapou (Obrázek 29). Když slepice včas neuhne, dochází občas k přišlápnutí. Ale ovce tak často území, ve kterém jsou slepice, nevyhledávají, takže k tomu dochází zřídka. I v období, kdy mají jehňata, nejsou ze slepic nervózní a nijak se nesnaží je od mláďat odehnat (Obrázek 30).

Ani s krmením není problémem. V zimním období slepice ven nevylezají často, tudíž dostávají krmivo do kurníku, kam se ovce nedostanou. A v letním období dostávají slepice zrní rozházené na zem, kde je to v tak velkém rozptylu, že to ovce nemůže sebrat. Co se týče vody, je v tak velké nádobě, že množstvím stačí pro ovce i slepice dohromady. Potíž s tím, že nádoba je pro slepice příliš vysoká, se vyřešila pomocí cihly, na kterou si slepice při pití stoupají.

Soužití ovcí a perliček – toto soužití probíhá podobně jako se slepicemi. Perličky se ovšem nadržují v blízkosti kurníku jako slepice, ale chodí spolu s ovцами po celé pastvině. Perličky jsou také bázlivější a rychlejší než slepice. Nenechají k sobě ovci ani člověka přiblížit tak blízko jako kur, tudíž riziko šlápnutí ovcí zde nehrozí.

5.4 Environmental enrichment

Za enrichment považují poskytnutí kladných podnětů a oživení prostředí, které se nepovažují za samozřejmé, jako je krmení, napojení, veterinární péče, prevence nemocí, stříhání vlny a jiná základní péče. Proto si myslím, že určitým typem enrichmentu jsou i výše zmíněné mezidruhové chovy, kdy jedinec jiného druhu, se kterým mohou přijít do kontaktu a zároveň se mu dle libosti vyhnout, rozhodně zpestří jejich běžný chod dne.

Dalším typem enrichmentu, který používáme my, jsou „**drbátka**“ (Obrázek 31). Slouží k tomu, aby si ovce mohly poškrábat části těla, na které si nedosáhnou nohama, jako je hřbet a boky. U ovcí by se dalo říci, že se jedná o komfortní chování, když vezmeme v úvahu, že ovce nemá nijak zvláštní osobní hygienu či péči o povrch těla. My máme „drbátka“ vyřešené jednoduchým způsobem. Jedno je uděláno z přirozeně nakřivo rostlého stromu, kterému byl ponechán pouze kmen. Výhodou je, že je pevné a i když se do něj opře více než stokilový beran, nezničí se ani za několik let. Nevýhodou je, že takto rostlý strom není častým jevem. Další „drbátka“ máme vytvořené také ze dřeva. Tento přírodní materiál přijímají ovce velice dobře a zároveň esteticky ladí s okolním prostředím. Jsou vytvořena tak, že na dřevěných kůlech jsou nakřivo natlučené latě nebo silné klacky. Důvodem křivého umístění

je, že si každá věková i velikostní kategorie ovcí najde svou správnou výšku, kde se může podrbat (Obrázek 32).

Další záležitost, kterou považuji za enrichment, je „**procházka**“ **po asfaltové cestě** (Obrázek 33). V našem konkrétním případě máme výhodu, že ves, ve které je umístěn náš chov, je prakticky jenom slepá ulice, ve které je pouze sedm stavení. Trvale tu žije pouze jedna rodina. Po příjezdové cestě projede průměrně jedno auto denně. To nám zaručuje, že i kdyby se stádo z nějakého důvodu rozuteklo, nemá možnost dostat se do přímého nebezpečí (dopravní provoz, apod.). Z hlediska welfare zvířat je výhodou, že se jim tímto pasením zpestří běžné žití. Podívají se i na jiná místa, než pouze na pastvinu, která je nemůže již ničím novým překvapit. Zpestří si jídelníček, protože kolem příjezdové cesty rostou i jiné druhy rostlin, než které jim nabízí pastvina. Z jedné strany příjezdové cesty rostou stromy, které se na pastvě také nenacházejí a zároveň slouží jako překážka, přes kterou ovce neutečou. A na druhé straně cesty se rozléhají pole, kde se ovce drží pouze na okraji (Obrázek 34). Ovšem musíme sledovat a informovat se o tom, zda nejsou pole hnojená či stříkána nějakými toxickými látkami. V období, kdy jsou pole stříkána, se ovce samozřejmě nepouštějí. Výhodou takového pasení je také velmi účinné a nestresující obrušování paznehtů. Nevýhodou ovšem je, že se ovce dostanou do prostředí, kde se vyskytují i jiné druhy přežvýkavců (jako je vysoká zvěř) a mohou se nakazit různým parazitárním nebo jiným onemocněním. Tuto situaci jsem v našem chovu zažila pouze jednou, když se ve stádě vyskytl problém s tasemnicemi a to nemůžeme potvrdit přesný zdroj nákazy. Takže toto riziko není příliš velké.

Vývýšené vršky a předměty - enrichmentem také mohou být vyvýšené kopečky (Obrázek 35) či zdi, po kterých mohou stoupat. Zídky mohou ovcím a hlavně mláďatům posloužit i ke hře, kdy mohou poskakovat nahoru a zpět (Obrázek 36), anebo se o ně také mohou drbat. Na pozemku, kde chováme ovce a kde se nachází pastva, je rozvalina budovy (Obrázek 37). Trosky jsou dostatečně pevné, aby se nemohly na ovce sesypat a zároveň jim poskytnou vše výše zmíněné. Pokud je zeď vyšší, může poskytnout v letním období i stín (Obrázek 38).

Okus – v letním období projevují ovce velký zájem o listí z různých stromů a keřů (dubové, bezové, ovocné, jasanové, ořechové, aj.) a v zimním období zase o kůru (i Jehličnanů) (Obrázek 39). Proto např. černý bez a šípky mohou být někde plevellem, ale u ovcí nám mohou posloužit jako dobré zpestření prostředí. V zimním období se u větví na okus

scházejí i mlád'ata, je to zároveň jejich první pevná strava a dochází zde mezi nimi ke hrám, kdy mezi větvemi kličkují a prolézají (Obrázek 40) nebo se navzájem nahánějí mezi větvemi.

Přístřešky a zajištění stínu – co se týče extrémních teplot, dospělé ovce spíše snesou ty nízké než vysoké teploty. V letním období se v denních hodinách ukrývají ve stínu, těžce dýchají a nejvíce aktivní jsou v noci. Proto by měly mít možnost se v letním období ukryt před sluncem. Již zmíněné „drbátko“ zároveň slouží jako přístřešek (Obrázek 32). Co se týče také zmíněných rozvalin, jedna z nich má i betonové dno, které jim v letním období poskytuje chlazení i zespoda (Obrázek 38). Nad rozvalinou se tyčí velký dub. Tím se dostáváme k další možnosti jak zajistit ovčím stín. Pod velký strom, jako například dub (Obrázek 41), se v létě ukryje i dvacetihlavé stádo. Zároveň jim dub zpestří stravu postupným opadáváním žaludů po celý podzim. V letním období jsou tato místa, poskytující stín, u ovcí velmi oblíbená.

6 Závěr

Dle mých zkušeností závěrem posuzuji, že soustředit pozornost na etiku chovu má rozhodně svůj význam. Ovce je velmi citlivé zvíře. Na každý nový podnět je velice vnímavá. Ovce je velmi bázlivé a opatrné zvíře. Tudíž, na každý nový stimul zprvu reaguje nervózně až zděšeně. Ale po zjištění, že ji nehrozí žádné nebezpečí, je velmi přizpůsobivá a kontaktní. Při jejich manipulaci bychom tedy měli jednat obezřetně a v klidu a brát zřetel na jejich přirozenou bázlivost a nejednat roztržitě a ve zmatku. Při každé manipulaci bychom veškeré potřebné pomůcky měli připravit předem. Důležité je odstranit každý nežádoucí a pro ovce stresující podnět (pes, velký hluk, aj.). Manipulace samotná je pro ovce zátěží. Není potřeba jim v takovéto situaci vyvolávat další stres navíc. Že bychom neměli jednat tak, aby jim to způsobovalo bolest, utrpení a zbytečný stres, je dle mého samozřejmostí. Každý chovatel by se měl snažit porozumět jejich chování, aby jim nezpůsobil zbytečné utrpení neznalostí a nerozpoznáním neobvyklého stavu a byl schopen včas zasáhnout. Ovce žije v prostředí, které řídí člověk. Proto je zodpovědný, zda ovce nestrádají a netrpí.

7 Seznam literatury

Allen, M. J., Borkowski, G. L. 1999. The laboratory small ruminant. Taylor & Francis Group. Boca Raton. p. 161. ISBN: 9780849325687.

Anon. 2005. Metodické listy: Technika a technologie chovu ovcí – bahnice: nestájový chov ovcí. Výzkumný ústav živočišné výroby, Uhřetěves. Praha. 11 s. ISBN: 8086454673.

Broom, D. M., Fraser, A. F. 2007. Domestic animal behaviour and welfare. 4th ed. CAB International. Oxfordshire. p. 438. ISBN: 9781845932879.

Dousek, J. 2010. Péče o pohodu zvířat – animal welfare. In: Stejkal, V., Leskovjan, M. (eds.). Člověk a zvíře – v zajetí či v péči? Aktuální právní a věcné otázky nakládání se zvířaty. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Praha. s. 44-62. ISBN: 9788087146330.

Hinch, G. N., Lynch, J. J. S. 1997. Comfortable quarters for sheep and goats. In: Reinhardt, V. (ed.). Comfortable quarters for laboratory animals. Animal Welfare Institute. Washington. p. 94-100.

Horák, F., Axmann, R., Červený Č., Doležal, P., Doskočil, J., Jílek, F., Loučka, R., Mareš, V., Milerski, M., Pindřák, A., Tůma, J., Veselý, P., Zeman, L. 2004. Ovce a jejich chov. Nakladatelství Brázda. Praha. 303 s. ISBN 8020903283.

Horák, F., Axmann, R., Červený Č., Doležal, P., Doskočil, J., Hošek, M., Hrbek, I., Humpál, J., Jůzl, M., Klimeš, J., Kuchtík, J., Literák, I., Mareš, V., Milerski, M., Novák, J., Pindřák, A., Šlosárková, S., Šustová, K., Švéda, J., Tuza, J., Vagenknechtová, M., Veselý, P., Zeman, L. 2012. Chováme ovce. Nakladatelství Brázda. Praha. 383 s. ISBN 9788020903907.

Hrouz, J., Mácha, J., Klecker, D., Veselý, P. 2012. Etologie hospodářských zvířat. Druhé vydání. Mendelova univerzita v Brně. Brno. 185 s. ISBN: 9788073756208.

Chance, M. R. A., Russell, W. M. S. 1997. The benefits of giving experimental animals the best possible environment. In: Reinhardt, V. (ed.). Comfortable quarters for laboratory animals. Animal Welfare Institute. Washington. p. 12-13.

Keeling, L. J., Rushen, J., Duncan, I. J. H. 2011. Understanding animal welfare. In: Appleby, M. C., Mench, J. A., Olsson, I. A. S., Hughes, B. O. (eds.). Animal welfare. 2nd ed. CAB International. Oxfordshire. p. 13-26. ISBN: 9781845936594.

- Malá, G., Novák, P. 2011. Zásady biosecurity v chovech ovcí. Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., Uhřetěves. Praha. 39 s. ISBN: 9788074030840.
- Mellor, D. J., Paterson-Kane, E., Stafford, K. J. 2009. The sciences of animal welfare. UFAW. Oxford. p. 212. ISBN: 9781405134958.
- Prchalová, J. 2009. Právní ochrana zvířat. Linde. Praha. 327 s. ISBN: 9788072017638.
- Prchalová, J. 2010. Obecná ochrana zvířat z hlediska různých zákonů. In: Stejkal, V., Leskovjan, M. (eds.). Člověk a zvíře – v zajetí či v péči? Aktuální právní a věcné otázky nakládání se zvířaty. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Praha. s. 67-75. ISBN: 9788087146330.
- Sambraus, H. H. 2006. Atlas plemen hospodářských zvířat. Nakladatelství Brázda. Praha. 295 s. ISBN: 8020903445.
- Šoch, M., Brouček, J., Šťastná, J. 2010. Welfare hospodářských zvířat. In: Stejkal, V., Leskovjan, M. (eds.). Člověk a zvíře – v zajetí či v péči? Aktuální právní a věcné otázky nakládání se zvířaty. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Praha. s. 31-43. ISBN: 9788087146330.
- Šonková, R. 2006. Welfare v ekologickém zemědělství: Šance pro lepší život hospodářských zvířat. Ústav zemědělských a potravinářských informací. Praha. 29 s. ISBN: 8072711768.
- Štolc, L., Nohejlová, L., Štolcová, J. 2007. Základy chovu ovcí. Třetí upravené vydání. Ústav zemědělských a potravinářských informací. Praha. 78 s. ISBN: 9788072710003.
- Vejičík, A. 2007. Teorie a praxe v chovu ovcí. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta. České Budějovice. 72 s. ISBN: 9788073940072.
- Veselovský, Z. 2005. Etologie: Biologie chování zvířat. 1. vydání, dotisk 2008. Academia. Praha. 407 s. ISBN: 9788020016218.
- Webster, J. 2009. Životní pohoda zvířat: kulhání k ráji. Práh. Praha. 291 s. ISBN: 9788072522644.
- Wolfensohn, S., Lloyd, M. 2003. Handbook of laboratory animal management and welfare. 3rd ed. Blackwell Publishing Ltd. Oxford. p. 416. ISBN: 1405111593.

8 Seznam příloh

Obrázek 1 – Flémování (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 2 – Chlívky pro ustájení matek s jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 3 – Hospodářská budova, část pro skladování sena (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 4 - Hospodářská budova, manipulační část a přípravná, pohled z pastviny (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 5 - Hospodářská budova, manipulační část a přípravná, pohled ze dvora (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 6 - Vedení pomocí vůdčí ovce (Autor: Nikola Benedeková, 28.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 7 – Fixace ovce v sedě (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 8 – Fixace ovce v leže (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 9 – Stříhání ovcí (Autor: Nikola Benedeková, 27.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 10 – Stříhání ovcí, očichávání stříženého jedince (Autor: Nikola Benedeková, 27.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 11 – Sdružování matek (Autor: Nikola Benedeková, 13.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 12 – Vytváření školek jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 14.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 13 - Okus, první pevná strava (Autor: Nikola Benedeková, 14.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 14 - Dva berani ve stádě (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 15 – Dva berani ve stádě, poměřování velikostí (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 16 – Dva berani ve stádě, měření sil, tření čel (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 17 – Dva berani ve stádě, agonistické chování (Autor: Nikola Benedeková, 28.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 18 – Behaviorální chování (Autor: Nikola Benedeková, 28.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 19 – Chování ovcí vůči sobě navzájem (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 20 - Slabý osmiměsíční jedinec mezi měsíčními jehňaty (zrzavý, třetí zprava) (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 21 - Chování ovcí vůči sobě navzájem, těsná blízkost (Autor: Nikola Benedeková, 11.8.2009, Královské Údolí)

Obrázek 22 – Soužití ovcí a prasete (Autor: Nikola Benedeková, 20.5.2010, Královské Údolí)

Obrázek 23 – Soužití prasete a psa (Autor: Nikola Benedeková, 23.3. 2011, Královské Údolí)

Obrázek 24 – Soužití ovcí a psa (Autor: Nikola Benedeková, 14.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 25 – Panika ovcí (Autor: Nikola Benedeková, 15.6.2010, Královské Údolí)

Obrázek 26 - Soužití ovcí a psa, přímý kontakt s jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 27 - Soužití ovcí a slepic (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 28 – Soužití ovcí a slepic, očuchávání nově příchozího kuru (Autor: Nikola Benedeková, 13.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 29 – Soužití ovcí a slepic, riziko šlápnutí (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 30 – Soužití ovcí a slepic, kur s jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 31 - Environmental enrichment, drbátko (Autor: Nikola Benedeková, 18.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 32 - Environmental enrichment, drbátko, šikmé postavení latí (Autor: Nikola Benedeková, 18.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 33 - Environmental enrichment, procházka po asfaltové cestě (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 34 - Environmental enrichment, umístění cesty mezi polem a stromy (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 35 - Environmental enrichment, vyvýšený kopeček (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2012, Královské Údolí)

Obrázek 36 - Environmental enrichment, zídka (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 37 - Environmental enrichment, rozvalina budovy (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 38 - Environmental enrichment v letním období (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 39 - Environmental enrichment, okus jehličnanů (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 40 - Environmental enrichment, prolézání jehňat mezi větvemi (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 41 – Environmental enrichment, zajištění stínu (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

9 Přílohy

Obrázek 1 – Flémování (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 2 – Chlívky pro ustájení matek s jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 3 – Hospodářská budova, část pro skladování sena (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 4 - Hospodářská budova, manipulační část a přípravná, pohled z pastviny (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 5 - Hospodářská budova, manipulační část a přípravná, pohled ze dvora (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 6 - Vedení pomocí vůdčí ovce (Autor: Nikola Benedeková, 28.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 7 – Fixace ovce v sedě (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 8 – Fixace ovce v leže (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 9 – Sťhání ovcí (Autor: Nikola Benedeková, 27.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 10 – Stříhání ovcí, očichávání stříženého jedince (Autor: Nikola Benedeková, 27.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 11 – Sdružování matek (Autor: Nikola Benedeková, 13.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 12 – Vytváření školek jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 14.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 13 - Okus, první pevná strava (Autor: Nikola Benedeková, 14.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 14 - Dva berani ve stádě (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

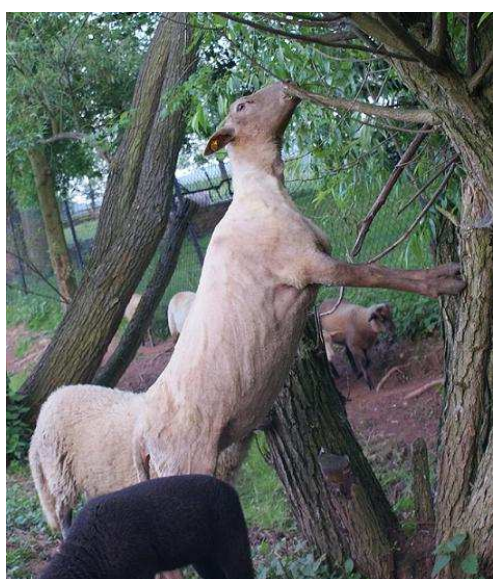
Obrázek 15 – Dva berani ve stádě, poměrování velikostí (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 16 – Dva berani ve stádě, měření sil, tření čel (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 17 – Dva berani ve stádě, agonistické chování (Autor: Nikola Benedeková, 28.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 18 – Behaviorální chování (Autor: Nikola Benedeková, 28.5.2012, Královské Údolí)

Obrázek 19 – Chování ovcí vůči sobě navzájem (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 20 - Slabý osmiměsíční jedinec mezi měsíčními jehňaty (zrzavý, třetí zprava) (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 21 - Chování ovcí vůči sobě navzájem, těsná blízkost (Autor: Nikola Benedeková, 11.8.2009, Královské Údolí)

Obrázek 22 – Soužití ovcí a prasete (Autor: Nikola Benedeková, 20.5.2010, Královské Údolí)

Obrázek 23 – Soužití prasete a psa (Autor: Nikola Benedeková, 23.3. 2011, Královské Údolí)

Obrázek 24 – Soužití ovcí a psa (Autor: Nikola Benedeková, 14.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 25 – Panika ovcí (Autor: Nikola Benedeková, 15.6.2010, Královské Údolí)

Obrázek 26 - Soužití ovcí a psa, přímý kontakt s jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2011, Královské Údolí)

Obrázek 27 - Soužití ovcí a slepic (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 28 – Soužití ovcí a slepic, očuchávání nově příchozího kuru (Autor: Nikola Benedeková, 13.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 29 – Soužití ovcí a slepic, riziko šlápnutí (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 30 – Soužití ovcí a slepic, kur s jehňaty (Autor: Nikola Benedeková, 15.8.2012, Královské Údolí)

Obrázek 31 - Environmental enrichment, drbátko (Autor: Nikola Benedeková, 18.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 32 - Environmental enrichment, drbátko, šikmé postavení latí (Autor: Nikola Benedeková, 18.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 33 - Environmental enrichment, procházka po asfaltové cestě (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 34 - Environmental enrichment, umístění cesty mezi polem a stromy (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 35 - Environmental enrichment, vyvýšený kopeček (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2012, Královské Údolí)

Obrázek 36 - Environmental enrichment, zídka (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 37 - Environmental enrichment, rozvalina budovy (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 38 - Environmental enrichment v letním období (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 39 - Environmental enrichment, okus jehličnanů (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 40 - Environmental enrichment, prolézání jehňat mezi větvemi (Autor: Nikola Benedeková, 20.3.2013, Královské Údolí)

Obrázek 41 – Environmental enrichment, zajištění stínu (Autor: Nikola Benedeková, 21.3.2013, Královské Údolí)